

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Социологија породице и њен утицај на
антисоцијално и делинквентно понашање деце**

(мастер рад)

Ментор
Доц. др Дарко Димовски

Студент
Дарко Симић
Број индекса: М007/16-УП

Ниш, 2018. године

Садржај

Уводна разматрања	1
I ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА	3
1. Терминолошка разјашњења агресије, антицосијалног и делинквентног понашања.....	3
2. Појам и функције породице.....	5
2.1. Историјски развој породице	7
2.2. Типови породице.....	8
2.2.1. Патријархално – ауторитативна породица и однос према деци.....	8
2.2.2. Савремено – демократска породица и однос према деци	10
3. Социологија као наука – настанак, предмет и методи	11
3.1. Социологија породице као научна дисциплина – настанак, развој и предмет проучавања	13
4. Односи у породици и улоге родитеља у васпитању деце.....	16
4.1. Социјална улога породице.....	16
4.1.1. Престроги родитељи.....	17
4.1.2. Преамбициозни родитељи	18
4.1.3. Пребрижни родитељи	19
4.1.4. Презаузети родитељи.....	20
5. Криминогени утицај породице на антисоцијално и делинквентно понашање деце	22
5.1. Теорије о породици као фактору делинквенције	23
5.2. Деградирана и дефицијентна породица	24
5.3. Социјално патолошке појаве у породици и утицај на децу.....	29
5.3.1. Алкохолизам	31
5.3.2. Наркоманија	33
5.3.3. Проституција.....	35

5.3.4. Коцкање.....	37
6. Насиље у породици.....	39
6.1. Насиље над децом – појам и облици.....	41
6.1.1. Физичко насиље.....	43
6.1.2. Психичко насиље.....	43
6.1.3. Сексуално насиље.....	44
6.1.4. Занемаривање детета.....	45
6.2. Просјачење као фактор вршења насиља над децом.....	46
6.3. Брачно насиље.....	49
6.4. Последице насиља у породици по развој деце.....	51
7. Вршњачко насиље као последица лоших породичних односа.....	53
8. Породица као фактор превенције антисоцијалног и делинквентног понашања деце...57	
II Емпиријски део.....	60
1. Предмет, значај и циљ истраживања.....	60
2. Методологија истраживања.....	62
3. Резултати истраживања и њихова анализа.....	63
4. Општа слика дечјег просјачења и завршна разматрања.....	66
Закључна разматрања.....	67
Литература.....	69
Сажетак и кључне речи.....	73
Summary and key words.....	74
Биографија аутора.....	75

Уводна разматрања

Породица представља универзалну, најхомогенију, најчвршћу и најтрајнију људску заједницу у свим историјским типовима друштва. Она представља стуб сваког друштва, а без јаке и стабилне породице нема ни стабилног друштва.

Психофизички развој деце и њихово понашање, поред индивидуалних фактора, у великој мери зависи од породице и породичне атмосфере, односа између чланова породице и времена и труда који родитељи улажу у васпитање своје деце. Дobar однос и комуникација на релацији родитељ – дете утиче на усвајање позитивних моралних и правних начела код деце.

Социјализација деце представља веома сложен и компликован процес који може да има позитиван исход само уз пуну подршку и помоћ свих чланова породице и уколико у породици постоји активна међусобна интеракција између чланова.

У данашње време чини се да породица полако губи значај и улогу коју би требала да има, те је циљ овог мастер рада да се укаже на значај породице и њен утицај на личност детета, на то како поремећени породични односи и у којој мери имају негативан утицај на понашање деце. Пажња ће бити усмерена пре свега на дисфункционалну породицу.

Мастер рад се састоји из теоријског, емпиријског и закључног дела.

На самом почетку, дата су термилошка одређења антисоцијалног и делинквентног понашања, дефиниција породице и приказ њеног историјског развоја и облика, као и одређење социологије породице као посебне научне дисциплине.

Централни део рада посвећен је породичној атмосфери, анализи односа између родитеља и деце, а породица је анализирана и као битан криминогени фактор. Дат је приказ деградиране и дефицијентне породице и социјално патолошких појава у породици које утичу на антисоцијално и делинквентно понашање деце.

Посебно поглавље посвећено је насиљу у породици, као једном од најопаснијих облика криминалитета и последицама које оно има по раст и развој деце и понашање у целини.

Такође, анализиран је модел превенције антисоцијалног и делинквентног понашања чији је основни субјекат породица.

Предмет емпиријског истраживања био је посебан облик антисоцијалног понашања – дечје просјачење. Истраживање је спроведено на територији општине Параћин, у Центру за социјални рад и у полицијској станици, за период од претходне три године. Главна пажња у истраживању обрађена је на карактеристике породице у којој живе деца просјаци, а циљ је био да се докаже или оповргне корелација између лоших породичних односа и постојања социјално патолошких појава у породици са појавом дечјег просјачења.

Закључни део рада представља јединствену целину теоријског и емпиријског дела и повезивање резултата добијених истраживањем са постојећим теоријским ставовима.

I ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА

1. Терминолошка разјашњења агресије, антицосијалног и делинквентног понашања

Агресивност је одлика и обележје човека од његовог самог настанка и може се рећи да је човек у суштини агресивно биће. Човек је, за разлику од већине животињских врста, спреман да напада и убија припаднике сопствене врсте, што људска историја кроз многобројне и разорне ратове то недвосмислено потврђује.

Сама реч агресија води порекло од латинских речи *ad* (ка) и *gradus* (корак) и дословно значи корак ка нечему, односно активност која води ка постизању неког циља.¹ Сама реч агресија, дакле, нема нужно негативан предзнак и значење, јер је свака активност човека у суштини агресија.

Међутим, са развојем људског друштва и променом односа у њему, термин агресија постепено стиче негативан предзнак и данас означава непримерена и недозвољена понашања. Агресија се поистовећује са нападом или одбраном, тј. потребом да се избегне непријатност или да се добије жељено, па се ова појава дефинише као „понашање које је усмерено од стране организма ка некој мети и резултује у повреди“.² У последње време линија разграничења између агресије и делинквентног понашања све је тања и она се подудару са насиљем.

Антисоцијално понашање је оно понашање које је у супротности са општеприхваћеним нормама у једном друштву, оно које је противно друштвеном поретку и које штети људском друштву, а антисоцијална је она особа која због свог понашања, супротно нормама, наилази на осуду особа из свог окружења.

У литератури постоји много различитих одређења понашања младих која су у супротности са друштвеним нормама и свако од њих се везује за различите појаве и термине, чији садржај није лако одредити. Неки од израза који су у употреби јесу: васпитна запуштеност, васпитна занемареност, васпитна угроженост, млади са дисоцијалним понашањем, проблем деца, морална посрнулоост, дефектност, поремећаји у

¹ З. Ћирић, *Судска психијатрија*, Ниш, 2013, стр. 121.

² Ј Хрнчић, Нека терминолошка разјашњења у области малолетничке делинквенције, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања вол. 26, бр. 1-2, 2007, стр. 186.

понашању и навикама, друштвена неприлагођеност, антисоцијално, асоцијално, социопатолошко понашање младих, малолетничко преступништво, криминалитет, малолетничка делинквенција, хулиганство.³

Када говоримо о малолетничкој делинквенцији, сама реч делинквент води порекло од латинске речи „delinquere“ што значи преступник или зликовац.⁴

Појам малолетничке делинквенције може се посматрати у ширем и ужем смислу. По ширем схватању овај феномен обухвата како предделинквентно понашање, тако и извршена дела, која су законом одређена као противправна и за која је прописана казна. Малолетничка делинквенција у ширем смислу представља кршење било моралне било правне норме, па је тако делинквентно понашање пијанство, исписивање графита на зградама, али и крађа.

Малолетничка делинквенција у ужем смислу јесте извршење кривичних дела, а разлика између малолетничке делинквенције у најужем смислу и многобројних облика антисоцијалног понашања јесте закон. Активностима које се сматрају малолетничком делинквенцијом у ужем смислу се крше законске норме и она је одређена правним прописима једне земље. Дакле, када се говори о антисоцијалном понашању, реч је о кршењу моралних норми и начела једног друштва, док је малолетничка делинквенција у ужем смислу спектар понашања којима се крше законске норме.

У кривичноправном смислу постоје разлике између малолетника у односу на њихове старосне границе. Лица до четрнаест година живота се називају децом и она нису кривично одговорна, док се малолетним учиниоцем сматра лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година живота и оно је кривично одговорно.⁵

Како је циљ рада да се породица прикаже као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања, у даљем тексту биће приказано на који начин она утиче на негативно понашање деце, али и како последице у детињству утичу на делинквентно понашање у периоду малолетништва.

³ Ж. Јашовић, *Криминологија малолетничке делинквенције*, Београд, 1978, стр. 21.

⁴ М. Вујаклија, *Речник страних речи и израза*, Београд, 1986, стр. 198.

⁵ Чл. 2 и 3 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

2. Појам и функције породице

Друштвени живот људи непосредно се одвија у друштвеним групама, а тек посредством њих у свим осталим колективним творевинама. Да би људи уопште могли да живе принуђени су да се повезују у разноврсне групе, а све те групе се међусобно даље повезују у једну велику и релативно самодовољну групу – људско друштво.⁶

Основну и најважнију друштвену групу представља породица, која настаје заснивањем брака између мушкарца и жене у којем се рађају деца.⁷ У породици се успостављају трајне, емотивно присне, солидарне и свестране везе између чланова и управо из тога разлога а и вишеструких биолошких, психолошких и социолошких функција породица представља основну ћелију сваког друштва. Човек у породици живи, ради, развија се и задовољава неке од својих најбитнијих потреба, а уједно се формира као зрела личност.

Како захвата веома различите стране људског живота, постоје и различите дефиниције самог појма породице, од филозофских, социолошких, психолошких, па све до економских и правних схватања ове друштвене групе. У најширем смислу породица се одређује као нераздвојна целина особа повезаних браком или усвајањем. У нешто ужем смислу она представља родбинско повезане особе које живе под истим кровом, а у најужем смислу оца, мајку и децу. Ипак, без обзира на то да ли се, када се дефинише појам породице, примат даје полној и брачној вези између супружника, крвном сродству или се она посматра као једна економска целина и „друштво у малом“, породица је била и увек ће бити основна подлога за формирање личности човека.

Социјализација, као темељ људског постојања, јесте најбитнија функција породице у сваком друштву, без обзира на све промене структуре породице током историје. У породици се од самог детињства одвија највећи део тзв. примарне социјализације, која има кључну улогу у усвајању културе. Т. Парсонс сматра да је породица својеврсна фабрика „која производи људске личности“ јер примарна социјализација, преко које се личност формира, захтева контекст који пружа топлину, сигурност и узајамну подршку, а тај

⁶ Ј. Базић, М. Пешић, *Социологија*, Лепосавић, 2012, стр. 205.

⁷ У данашње време, у појединим државама дозвољава се закључивање брака између особа истог пола, међутим у овом раду браком се сматра заснивање везе између мушкарца и жене.

контекст не може да пружи ниједна друштвена група осим породице.⁸ У породици се одвија васпитање и усвајање одређених модела понашања, а човек у њој стиче и прве представе о животу и животном окружењу, формира ставове и усваја критеријуме и вредности. Од живота у породици и породичне атмосфере у великој мери зависи понашање и владање човека и управо из тог разлога веома је битно да људи живе и одрастају у складној и уравнотеженој породици, у којој постоји међусобна љубав и поштовање и владају пријатељски и другарски односи међу члановима. Породица у којој су такви односи нарушени може имати у великој мери негативан утицај на личност човека, пре свега деце, и у крајњој мери може довести до вршења противправних дела.

Поред социјализације, као најважније функције, породица има и следеће битне функције:

- 1) Репродуктивна функција – без обзира на све промене у структури породице током историје ова функција ће увек бити стална и она представља спој сексуалне и репродуктивне функције. Од репродуктивне треба разликовати биолошко – сексуалну функцију чији је основни циљ задовољење сексуалног нагона, а не рађање деце и продужетак врсте.
- 2) Васпитна функција – социјализација деце и њихово уклапање у друштвену средину мора да буде основни и најважнији задатак родитеља. Само у породици са позитивном породичном атмосфером тако нешто је могуће. Ова функција се огледа у томе да су родитељи пример својој деци, да их усмеравају ка усвајању позитивних норми понашања и подстичу на самостално и критичко мишљење. И поред постојања разних институција у данашње време које се баве васпитањем деце оно што се стекне у породици и научи од стране родитеља темељ је за све остало.
- 3) Економска функција – нужност сваке породице је да обезбеди економску стабилност и егзистенцију својих чланова. Некада је то била обавеза старешине породице, тј. оца, док су данас сви одрасли чланови породице повезани и доприносе, у складу са својим могућностима, задовољењу економских потреба. Новац се јавља као све већи проблем данас, те је потребно улагати све више напора како би се до њега и дошло.

⁸ Ј. Базић, М. Пешић, *op.cit.*, стр. 280.

2.1. *Историјски развој породице*

Породица као институција је кроз историју, у зависности од развоја друштва и промена у друштвеној структури, а које су биле резултат развоја производних снага и односа често мењала свој облик.

Данашња, савремена и демократска породица прошла је дуг пут развоја да би постала то што јесте. Забележено је да су одређени облици породичног живота постојали још у периоду дивљаштва. Те најстарије облике карактерише заједница у којој нису постојале било какве норме којима би били регулисани полни односи између чланова. Са постепеним развојем људског друштва долази и до забране полних односа између предака и потомака и структура породице се полако мења. Групни брак замењује породица која се заснива на вези један мушкарац – једна жена.

Прва историјски позната типологија породице везује се за име америчког антрополога Луиса Моргана. Његова типологија представља саставни део Енгелсовог рада „Порекло породице, приватне својине и државе“ и према њој историјски облици породице су: крвно – сродничка, породица пуналуа, синдијазмичка, патријархална и моногамна породица.⁹ У складу са развојем индустријског друштва и цивилизације уопште ову поделу касније је потиснула подела породице на прединдустријску, индустријску и постиндустријску породицу.

Други аутори, пак, узимајући у обзир неке друге критеријуме дају друге облике поделе. На основу унутрашњих породичних односа, поделе власти у породици и ауторитета породица се може поделити на патријархалну, ауторитарну и егалитарну, док А. Милић у својој књизи „Историја породице: изазови историји и социологији“ говори о предмодерној, модерној и постмодерној породици.

Без обзира на то којој типологији се даје примат, током скоро читаве историје људског друштва, мушкарац је представљао породицу и имао веће право од жене и деце, који су били његово власништво. Тек шездесетих година прошлог века ствари се нагло мењају и почиње развој модерне породице. Жена почиње да буде самосталнија у односу на мужа, услед запошљавања, што поред свих позитивних карактеристика доноси и неке

⁹ Ф. Енгелс, *Порекло породице, приватне својине и државе*, Београд, 1960, стр. 36-68.

негативне. Јавља се мања стопа рађања, велики број невенчаних бракова, мања посвећеност деци и већа стопа равода бракова. Долази, такође, до постепеног осипања, деградирања и дезорганизације породице и опадања поверења чланова породице једних у друге. Злоупотреба алкохола и дрога и других психоактивних супстанци, насиље у брачним односима и над децом су све чешће појаве, а у највећој мери погађају личност детета и остављају негативане последице у погледу његовог раста и развоја.

2.2. Типови породице

Циљ овог рада је да се прикаже начин на који породица и односи у њој делују на дете и његов развој у негативном контексту.

У уводном делу речено је да у зависности од критеријума поделе аутори наводе различите облике породице током историје. Сви ти облици могу се уврстити у један од два основна облика породице, која су дијаметрално супротстављена и који на потпуно различит начин делују на људе: патријархално – ауторитативну породицу и савремено – демократску породицу.

2.2.1. Патријархално – ауторитативна породица и однос према деци

Патријархално – ауторитативне породице представљају оне породице у којима постоји неравнотежа моћи међу члановима. Ако је реч о вишегенерацијским породицама, о свим најбитнијим питањима самостално одлучује најстарији мушкарац, а ако је то породица коју чине само родитељи и деца доминантан је положај мужа, односно оца. У свим ситуацијама он настоји да обезбеди покорност и послушност свих осталих чланова, а жена и деца у суштини представљају његово власништво и он њима располаже онако како мисли да треба. Уместо да свој ауторитет гради на хуманости и љубави према деци и жени, уз уважавање њихове личности, он то ради наметањем уз примену или претњу силом.

У таквим, патријархално – ауторитативним породицама тешко се формирају људи демократских ставова који све своје проблеме решавају кроз разговор и договор.

Основна поставка патријархално – ауторитативне породице произилази из филозофије и мишљења да жена и деца имају мању биолошку, психичку и друштвену вредност, те да је сасвим нормално да се о свим битним стварима пита мушкарац.

Мушкарац који је задојен оваквим идејама одбацује нежност, осећајност и топлину у односима са укућанима, јер сматра да је грубост оно што треба да одликује мушкарца, а да је осећајност женска особина, недостојна мушког рода. У ауторитативно – патријархалним породицама мушкарац никада не поставља питање када и у чему греша и колика је заправо његова кривица за неразумевање са осталим члановима породице.

Без обзира на грубост мужа, у оваквом типу породице, жена мора да му се покоравала и не сме да тражи раздвајање од њега. Она је домаћица, задужена за обављање кућних послова и не сме да ради нигде сем своје куће и породице.

Овакаве породице су затворене и изоловане од јавног живота, без икаквог контакта са друштвеном средином, а у њима доминира ауторитативни стил васпитања и руковођења. Најблаже речено, деца су у потпуности потчињена оцу, не уважавају се њихове потребе, мишљење и интереси, а отац настоји да дете што више заплаши и дисциплинује како би оно у потпуности било њему покорно. Деца су у оваквим породицама најчешће вредна, дисциплинована и поштују старије, али се не може говорити о њиховој самосталности и критичности. Када одрасту обично постају добри извршиоци и од својих потчињених захтевају исту дисциплину и покорност као што је њихов отац тражио од њих. Ова деца у будућности нису спремна за успостављање сарадничког односа са другима и за прилагођавање тимском раду.

Деца су у патријархално – ауторитативним породицама спугана да самостално размишљају и делују у складу са тим, а у случају да ипак до тога дође најчешће бивају строго кажњавана, тако да ни телесно кажњавање није реткост. Такво васпитање деце код њих изазива велики страх, округлост и агресивност, а у крајњем случају и могуће делинквентно понашање. Родитељи, односно отац, није у могућности да сагледа ризик таквог понашања по децу, настајање поремећаја у понашању, као и антисоцијално и делинквентно понашање као резултат тога.

Патријархално – ауторитативни тип породице данас све више уступа место савремено – демократском типу, а карактеристичан је пре свега за мања сеоска насељена места.

2.2.2. *Савремено – демократска породица и однос према деци*

За разлику од патријархално – ауторитативног типа породице, у савремено – демократској породици сви чланови, без обзира на полне и старосне разлике, су у равноправном положају. Равноправност чланова, уз узајамно поштовање и разумевање и емпатију су главна обележја овог типа породице.

Савремена породица усвојила је савремени научни поглед на свет, отворена је према друштву и њени чланови су веома активни у друштвеном животу и настоје да ускладе личне интересе са заједничким. Заснивање брачне заједнице врши се на бази узајамне љубави, васпитања деце и остваривање заједничких успеха.

У оваквој породици жена не представља власништво мужа, она је слободна, равноправна и учествује у решавању породичних проблема. Она за мужа поред супруге у исто време представља најискренијег пријатеља и друга.

Родитељи у највећој мери поштују личност детета и труде се да на најбољи начин помогну свом детету у развоју и формирању зреле личности. Они настоје да од детета створе свестрану, образовну и слободну личност, да код њега створе позитивна карактерна својства и развију му креативну делатност.

Овај тип породице карактерише узајамна љубав и међусобно поштовање како између самих родитеља тако и између родитеља и деце. Односи мајке и оца према деци су усаглашени и они заједничким напорима и знањем утичу на психофизички развој своје деце и развијање позитивних особина. За разлику од ауторитативне породице овде се личност детета изузетно поштује, а родитељи настоје да у потпуности упознају своје дете како би могли да му помогну у решавању одређених проблематичних ситуација. Они се према деци понашају најприродније, а што је нарочито битно с њима остварују непосредну и директну комуникацију. Кроз такву комуникацију покушавају да реше све проблеме, заобилазећи другу страну у којој доминира насиље. Дају деци савете и смернице, али им у исто време не намећу сурову дисциплину, дајући им прилику да она сама утичу на своје понашање и поступке. Деца из тог разлога у родитељима виде искреног пријатеља и не устручавају се да потраже помоћ у оним ситуацијама када сама нису у могућности да реше проблем.

Понашање родитеља, дакле, представља модел деци коме она теже да се приближе или поистовете и због тога је веома важно да постоји међусобно уважавање, узајамна помоћ и љубав између супружника и родитеља и деце као важан подстицајни пример за млада бића, а што је и карактеристично за већину савремених породица.

На крају, треба истаћи да се и ове породице сусрећу са великим и многобројним проблемима (сиромаштво, већи обим посла и мање обраћање пажње на децу, насиље у породици...) као и то да и деца из оваквих породица могу имати извесних проблема са понашањем и поред правилног односа родитеља према њима, посебно у школском узрасту, али је то свакако мање вероватно него када је реч о деци која живе под посебним правилима у патријархално – ауторитативним породицама.

3. Социологија као наука – настанак, предмет и методи

Појам социологија први пут помиње Огист Конт 1839. године у делу „Курс позитивне филозофије“ изражавајући потребу да се формира наука која би проучавала људско друштво као целину. Сама реч социологија води порекло од латинске речи *societas* (друштво) и грчке речи *logos* (наука).¹⁰

Темељ за настанак социологије као науке, као у осталом и за настанак физике, хемије и биологије представљале су две велике револуције у Европи, а то су Француска револуција која је означавала почетак слободе и једнакости свих људи и индустријска револуција која је донела са собом велике друштвене и економске промене. Управо је промена традиционалног начина живота довела до тога да се развије и ново учење о друштву и положају човека у њему.

Социологија је општа, теоријска, објективна и систематична наука, чији је предмет проучавања друштво, схваћено у најопштијем смислу као тоталитет друштвених процеса и односа. Дакле, социологија проучава све оно што нам указује како се друштво формира, структурише, развија, мења, напредује, стагнира, пропада.¹¹ Социологија проучава друштвени живот човека, групе и друштва. То је занимљива и изазовна наука, јер је предмет њеног проучавања наше сопствено понашање као друштвених бића. Предмет

¹⁰ И. Шијаковић, *Социологија: увод у разумевање глобалног друштва*, Бања Лука, 2008, стр. 15.

¹¹ Ibid. стр. 23.

изучавања социологије је веома сложен и креће се од анализе индивидуалног понашања човека до истраживања глобалних друштвених процеса.

Социологија као наука настоји да пружи објашњење зашто су људи такви какви јесу и зашто се у одређеним ситуацијама понашају тако како се понашају. Она нам омогућава да посматрамо друштвени свет из другачијих углова него што је наш сопствени и да у исто време упознамо друге људе, њихове проблеме и улогу коју имају у друштву и институцијама. Преко социологије упознајемо друштвену мобилност (покретљивост), укупну динамику (и статистику) друштва, она истражује шта утиче на убрзавање и успоравање друштвених појава и процеса, какве то последице има на људе и њихове заједнице и то како сталне промене утичу на човека, његов положај у друштву и однос према другим људима.

Социолози нису људи који све знају, напротив, они се често не слажу једни са другима и начином на који треба изучавати човека и друштво. Социологија је наука која има своју теорију изграђену на научним постулатима и она није скуп идеја које су апсолутно тачне, већ се сви ставови и докази у социологији могу проверити. У социологији, дакле, нема места за субјективизам.

У социологији одавно постоје сукоби аутора око тога да ли је она теоријска или емпиријска наука и којим методама се треба служити.

Метода је поступак, односно низ поступака и идеја којима се објашњавају одређене појаве и процеси. Као најзначајније методе којима се социологија користи издвајају се:

- 1) Историјска метода – проучава историју човечанства и најбитнијих институција. На основу података који се добијају овом методом могу се спознати сви процеси, типови и облици друштва и његов развој. Такође, њиме се прикупљају подаци и информације на основу којих се проучавају друштвене заједнице током историје, оно што су оне оставиле иза себе и друштво у целини.
- 2) Компаративна метода – на основу компаративне методе врше се упоређивања разних друштвених појава и процеса током људске историје и на основу њих се анализира друштво. Ову методу је највише у свом раду користио Емил Диркем који је разликовао упоређивање појава у једном друштву, у разним друштвима и упоређивање онога што је заједничко сва друштва.

- 3) Дијалектичка метода – дијалектичка метода критички гледа на друштво у целини и поједине његове делове, појаве и процесе и предвиђа будући развој друштва. На основу ње спознају се развој и перспектива појава и процеса и оне се на тај начин боље разумеју и анализирају. На основу дијалектичке методе социологија појединачне делове поставља у однос са законом кретања целине и на основу тога објашњава одређене друштвене појаве и процесе и предвиђа будући развој друштва.
- 4) Метода систематизације - метода систематизације или функционалне анализе представља математичку методу која се користи у социологији и има за циљ анализу друштвених система, делова и уопште њиховог функционисања. Људи као појединци су носиоци одређених функција и улога, а систем је основа друштва и он заправо одређује те улоге. Метода систематизације има задатак да омогући разумевање порекла процеса и појава у друштву и одржавање стабилности друштва у целини.
- 5) Научна метода – као што и само име каже научна метода има задатак и циљ да на основу научних постулата, аналитички анализира друштво и његове делове. Заснована је на дијалектичкој методи и настоји да теоријску мисао на што бољи начин сједини са познатим искуственим подацима.

3.1. Социологија породице као научна дисциплина – настанак, развој и предмет проучавања

Социологија као наука нема за предмет проучавања само људско друштво као скуп друштвених појава и процеса, већ се бави и појединачним областима и појавама друштвеног живота. Од почетка двадесетог века, а нарочито од краја Другог светског рата, настају посебне социологије, па се не говори више о социологији већ о систему социолошких дисциплина, у оквиру којег се разликују општа социологија, која проучава друштво као целину и посебне социологије које за предмет проучавања имају поједине сегменте друштва.¹²

У античком добу, а и касније у периоду средњег века на породицу није обраћана готово никаква пажња и она је сагледавана само као одређено подручје у којем се задовољавају чисто животињски нагони и изједначавана са једењем, спавањем и

¹² Д. Марковић, И. Булатовић, *Социологија*, Београд, 2014, стр. 12.

задовољавањем сексуалних нагона. До великог заокрета долази у периоду ренесансе и тада породица постаје вољена, цењена и предмет истраживања све већег броја аутора.

Са настанком модерне породице у осамнаестом веку долази и до првих покушаја њеног научног проучавања. Међутим социологија породице прошла је дуг и тежак пут и разне фазе до онога што данас јесте, самостална научна дисциплина. На самом почетку изучавања, породица као институција, изучавана је у оквиру учења о држави. Једини поуздани извор за емпиријско проучавање породице и породичног живота, у том периоду, биле су црквени списи рођених и умрлих и пописи становништва који су били селективни и нису рађени прецизно.

Данас, као што само име каже, социологија породице је самостална научна дисциплина која на основу свих претходно описаних метода и техника које се користе у социологији уопште, проучава породицу као основну ћелију сваког друштва и настоји да одговори на питање које је место и улога породице у друштвеној структури, али и какав утицај породица има у друштвеном развоју и промени друштвене структуре. Као научна дисциплина, она изучава понашање човека, односе међу члановима породице и позитиван и негативан утицај који целокупна породица има на своје чланове и њихову личност и друштво у целини, а у исто време сагледава и породицу као фактор који доприноси антисоцијалном и делинквентном понашању људи и деце.

Оснивач социологије као науке, Огист Конт, у оквиру свог рада дао је значајан допринос породици и њеном изучавању, међутим, када говоримо о пионирима социологије породице као научне дисциплине три имена имају несумњиво највећи значај: Фредерик Ле Плеј, Вилхелм Хајнрих Рил и Емил Диркем.

Фредерик Ле Плеј био је француски научник, социолог и економиста који је увео систематична емпиријска истраживања у друштвене науке и дао је велики допринос у области квантификације емпиријске грађе која се управо тичала проучавања породица.

Прву студију под именом „Радници Европе“ објавио је 1885. године, да би двадесет година касније изашло допуњено издање у које су објављене све његове монографске студије појединачних породица. У студији је био приказан компаративни опис и анализа, пре свега, радничких породица које потичу из различитих географских и социо –

културних средина. Ле Плеј је детаљно прикупљао у свакој породици податке о свим врстама њиховим прихода и расхода до најмањих ситница.

Метода истраживања овог аутора брзо је добила заговорнике у другим европским земљама и била је прихваћена од стране државних статистичких служби које су се баш у то време интензивно формирале, а основни предмет истраживања им је био животни стандард радничке класе.

Исте године као и Ле Плеј и Хајнрих Рил је објавио своју студију о породици са једноставним именом „Породица“. Он је породицу видео као једну моћну покретачку снагу која је била у стању да успостави равнотежу у посрнуло немачко друштво у то време. Његов основни циљ уосталом је и био стабилизација немачког друштва.

У оквиру свог изучавања породице, Рил је предлагао социјално – политичке реформе које би по њему ојачале и повратиле стару патријархалну породицу у којој је видео основ друштва и културе.

Оно што је Рила разликовало од Ле Плеја било је то што је он своју студију заснивао на квалитативном методу, односно употреби посматрања у теренском раду и коришћење свих врста информација које истраживачу стоје на располагању.

За француског социолога Емила Диркема породица представља најважнију друштвену институцију. Он је као оснивач социологије породице као наставне и научне дисциплине у правом смислу те речи 1888. године започео курс из ове дисциплине на Универзитету у Бордоу за студенте педагогије.

Основа за изучавање породице по Емилу Диркему су породични обичаји и породичне норме, а уводи и појам „коњугалне породице (брачне породице) као својство модерног друштва, коју карактерише брачна дијада као централна породична оса. Његова теорија породице се заснива на моделу једнолинеарне еволуционе шеме, указујући да се друштво развија и постаје све сложеније. Емил Диркем је познат и по својој теорији контракције у којој објашњава историјске промене породичних облика, све до настанка модерне коњугалне, односно брачне породице.¹³

¹³ Видети опширније на: www.artnit.net/društvo/item/4230-emil-dirkem-teorija-porodice.html

4. Односи у породици и улоге родитеља у васпитању деце

4.1. Социјална улога породице

Породица представља универзалну, најхомогенију и најтрајнију заједницу у свим историјским типовима друштва, а друштвена заједница се одржава рађањем, одржавањем и равојем породице.

Породична средина и атмосфера представљају један од најважнијих фактора који утиче на понашање човека, развој личности, пре свега детета, и на делинквенцију деце и малолетника. Социјализација, као њена најважнија функција, неопходан је услов за могућност човека да се интегрише у своју друштвену средину. У породици се стичу прихватљиве норме понашања, морална начела и радне навике и одвија се у целости процес васпитања и изградња целовите и зреле личности. Одрасли чланови породице представљају узор деци која преко модела за учење усвајају критеријуме и вредности. Од њих деца уче позитивне, али и негативне ствари, ставове и навике и усвајају одређене норме понашања.

У правном смислу, у чланове породице спадају супружници и бивши супружници, деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском и адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство, лица која су живела или живе у истом породичном домаћинству, ванбрачни или бивши ванбрачни партнери, лица која су била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никад нису живела заједно у истом породичном домаћинству.¹⁴

За срећно детињство, нормалан психофизички развој и формирање самосталне личности детета од кључног утицаја јесте породична атмосфера и однос чланова породице према детету, али и међу собом. Посебно је значајан однос мајке и оца према детету, односно другог лица које као старатељ брине о детету уколико је реч о дефицијентној породици. Детету је потребно обезбедити да буде равноправан члан породице, да износи своје мишљење и да задовољава своје емоционалне, физиолошке, интелектуалне и друге потребе од којих зависи његова будућност. Детету то могу омогућити родитељи са

¹⁴ Чл. 197 Породичног закона, *Службени гласник РС*, бр. 6/2015.

здравим међусобним односима, у породици са пријатном атмосфером и развијеном емпатијом. Дете у сваком тренутку мора бити вољено, уважавано и представљати равноправног члана породице.

У неким породицама, међутим, које су заступљене у не малом проценту, постоје бројне грешке у васпитању које имају изражен негативан утицај на одрастање детета и формирање његове личности. То су пре свега грешке које потичу из разлика и негативног става и односа чланова породице према деци и њиховом васпитању. У наредном делу рада биће приказане категорије родитеља који својим ставовима и односом негативно утичу на своју децу.

4.1.1. Престроги родитељи

Готово да нема породице у којој родитељи у појединим ситуацијама нису строги, или чак престроги према својој деци, често и без неке превелике потребе. Та превелика строгоћа родитеља, ако је изражена у педагошко прихватљивим нормама није претерано погубна за дете и његову личност. Строгоћа, дакле, не значи истовремено непоштовање детета и љубави и доброте према њему.

Међутим, строго опхођење родитеља према деци у свим, чак и неким безазленим ситуацијама је потпуно неприхватљиво за њихово васпитање и развој. Престроги родитељи не схватају да њихова константна грубост штети деци и нарушава њихов психофизички развој. Такви родитељи посматрају своју децу као власништво и у свакој ситуацији очекују да дете одради оно што они захтевају, иако је то често за дете тешко и несавладиво. Карактерише их хладан и безосећајан однос према деци и једино им је битно да она без поговора одраде оно што им је задато.

Престроги родитељи се према својој деци постављају као наредбодавци и желе да се деца према њима опходе са великим страхопоштовањем, губећи из вида да постоје другачији и ефикаснији начини опхођења према деци.

Таквим понашањем, које често прати физичко и психичко насиље и немогућност спознаје да то угњетава и разара душу и психу детета, родитељи одгајају децу која су несигурна у себе, неповерљива, плашљива и често агресивна, децу која живе у континуираном страху од насиља и стичу утисак да су немоћна и неспособна да било шта

ураде на прави начин, и која у контакту са околином често исказују нетрпељивост и агресију. Због неправде коју им наносе родитељи код деце се јавља бунт и она постају недисциплинована, груба, а такво понашање испољавају углавном изван породице, у школи и приликом контакта са својим вршњацима.

Таквим стилем родитељства и васпитања угрожава се целокупни раст и развој личности детета, код њега се ствара утисак неспособности и преслабости, а у исто време опадање самопоштовање и вере у себе и сопствене могућности.

Међутим престрогост као облик васпитања деце треба разликовати од строгости родитеља који у исто време строги и према себи и поштују личност детета и од њега само захтевају извршење онога за шта је способно да уради. То су родитељи који поштују личност детета, исказују му љубав, али га подстичу на стварање радних навика и извршавање својих радних задатака, што доприноси нормалном одрастању и развоју и ни у ком случају не представља фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце.

4.1.2. Преамбициозни родитељи

Сваки родитељ свом детету жели најбољу садашњост и будућност и има амбицију да му дете буде најбоље у школи, спорту који тренира или некој другој категорији.

Међутим, постоје и родитељи са апсолутно неприхватљивим, често и нереалним и болесним амбицијама, који желе да њихово дете по сваку цену буде изнад осталих. Такви родитељи не уважавају сопствено дете, његове жеље, могућности и способности, већ му намећу да оно мора да оствари и достигне оно што они желе или нешто што они нису успели у свом животу или младости.

Свако дете је талентовано за једну област, а неталентовано за неку другу, неком добро иде математика, а неко добро игра фудбал или обратно, али преамбициозни родитељи већ од почетка школовања настоје да дете буде подједнако добро у свему. Тако се од детета захтева да у исто време има одличне оцене у школи, тренира неки спорт и учи стране језике и на тај начин се код њега ствара превелики притисак и оптерећење што доводи до запостављања сопственог „ја“ и самосталног одлучивања.

До проблема нарочито долази када мајка жели једно, а отац друго и дете се нађе између њихових прохтева, а у исто време не жели ни једно ни друго. Такве ситуације

доведе до тога да дете постане потпуно безосећајно, долази у сукоб са околином, постаје недисциплиновано и понаша се антисоцијално из разлога што једноставно не може да поднесе и издржи притисак тих очекивања од њега.

Постоје и ситуације када дете жели оно што му родитељи намећу као обавезу, али једноставно због својих интелектуалних, физичких и других капацитета није у могућности да то и постигне.

Да би се проблем решио родитељи једноставно морају да упознају своје дете, да схвате његове потребе, жеље и интересовања, али истовремено и њихове способности и могућности. Само на тај начин они могу да раздвоје реалне од нереалних и нездравих амбиција и да свом детету поред обавезних школских додају и неке додатне активности.

4.1.3. Пребрижни родитељи

Када говоримо о пребрижном односу према деци најчешће се ради о мајкама, мада ту улогу у последње време, у савременим породицама, све више преузимају очеви.

Пребрижност се може поистоветити са контролом, али са потпуном контролом код које се не узима у обзир способност деце. С друге стране, контрола детета која је заснована на разуму и где родитељ сагледава могућности детета је позитивна, јер је сасвим нормално да родитељи брину о својој деци, штите их и усмеравају на прави пут.

Они родитељи који у свакој ситуацији пажљиво мотре на своје дете, дижу панику око неке безазлене ситуације, не испуштају дете из вида ниједне секунде уствари спутавају његову креативност, самосталност и решавање проблема сопственим напорима. Такав однос доводи до немогућности потпуне социјализације детета у друштво, што даље значи да је дете неспособно да обавља одређене радне задатке које његови вршњаци обављају са лакоћом. У случају да ипак покуша да самостално обави неки посао, код детета се јавља опрезност, страх и велика несигурност у себе и дете постепено губи веру у себе, своје могућности и способности.

Уместо да у појединим ситуацијама намерно пусте дете да самостално реши проблем на који је наишло и на тај начин код њега створе победнички менталитет и веру у себе, они се увек понашају заштитнички и настоје да уместо детета они све реше.

Пребрижни родитељи живе у сталном страху за дете, верујући да је њему увек нанесена неправда коју они морају да исправе. Служе се свим и свачим како би решили неку безазлену ситуацију и заштитили дете од неке незгоде или појаве које би свако дете у току свог развоја требало да прође. Општи је утисак да они у васпитању деце користе само срце, а не и разум.

Наравно, помоћ детету од родитеља је корисна, али само у оним ситуацијама када је и неопходна и користи његовом даљем развоју и учењу. Стално туторство и непрекидна контрола може да лиши дете његове природности и спута му слободно живљење и срећно детињство.

Чест је случај да ови родитељи долазе у велике сукобе са учитељима или васпитачима своје деце јер због своје пребрижности сматрају да они не воде довољну бригу о деци и не раде онако како би требало, дајући стално нове примедбе, предлоге и савете, па чак и тражећи посебне третмане за своју децу у школи.

Долази се до закључка да помоћ детету и брига од стране родитеља јесте неопходна, али уз поштовање његове личности, јер претерана и неоснована брига врло лако доводи до тога да дете дође у сукоб само са собом, вршњацима и читавом околином, што у крајњој мери може изазвати антисоцијално понашање и представљати један од озбиљнијих фактора малолетничке делинквенције.

4.1.4. Презаузети родитељи

Ново доба и промене које је оно донело са собом одразиле су се свакако и на породицу. Њу данас углавном чине само родитељи и њихова деца.

Када је у претходном делу рада било речи о проблемима са којима се среће савремена породица истакнуто је да је један од њих повећање обима посла и смањење времена које родитељи могу да проведу са својом децом.

Родитељи постају све више заузети пословним обавезама и својим каријерама, а све мање заинтересовани за бригу о својој деци и њихово васпитање. Све чешће се може чути да су у великој журби, да имају по неколико пословних састанака дневно, да не знају када им се завршава радно време и слино. Они су често опседнути и готово непотребним и безначајним пословима, уместо да детету пруже топло и срећно детињство. У том случају,

деци која се нађу у проблему, изостаје родитељска подршка, љубав и савети. Готово да не постоје оне активности које детињство чине срећним, лепим и ведрим, разговори са дететом, одлазак на културна и спортска дешавања, заједничко играње у парку. Куповина скупоцених играчака и других материјалних ствари ове активности никада не може да замени, иако презаузети родитељи то сматрају другачије.

Деца су препуштена сама себи, другом члану породице или васпитачу у образовним институцијама. Дете, које још није изграђена и стабилна личност, управо из тог разлога, веома лако и брзо пада под утицај негативних цинилаца из спољашње средине, а често постају и немоћна да самостално реше проблеме који им се нађу на путу.

Родитељи морају да буду свесни да су потребни свом детету како би са њима поделило и лепе и ружне тренутке и да од тога зависи његов правилан раст и развој. Посебно је негативно то што и када су у кућу родитељи нису заинтересовани да чују своје дете, проблеме које оно има и да му пружи подршку и савет. Често се та улога пребацује са мајке на оца и обрнуто.

Отворен и искрен однос са родитељима представља темељ нормалног психофизичког развоја детета, а кључну улогу у томе има непосредна комуникација на релацији родитељ – дете. Комуникација је управо оно што недостаје када су родитељи презаузети и дете нема могућност да се похвали родитељу за добро обављен посао, потражи савет у проблематичној ситуацији или помоћ уколико је направило грешку.

Негативни спољашњи утицаји из спољашње средине у таквим ситуацијама без икакве препреке долазе до детета, те веома често деца чији родитељи немају времена за њих почињу да праве проблеме у школи, туку се са вршњацима, имају проблем са дисциплином и не поштују старије особе. Оно што је још опасније ова деца лако постају жртве организованих криминалних група, бивају искоришћена за извршење разних кривичних дела и долазе у сукоб са законом што их потом прати кроз цео живот.

Идеална ситуација би била када би родитељи могли своје професионалне пословне активности да организују тако да један од родитеља буде у сваком тренутку са дететом и кући и бави се његовим одрастањем.

5. Криминогени утицај породице на антисоцијално и делинквентно понашање деце

Сваки човек представља личност за себе. У њеном формирању утиче и преплиће се низ различитих фактора, те је веома тешко дати одговор на питање шта је то што човека одређује као криминалну личност и који су фактори који га подстичу на вршење законом забрањених дела.

Поред индивидуалних фактора, као што су ниска интелигенција и непостојање емпатије са другим људима, повећана хиперактивност и агресија, слабо опажање и слично, човеково понашање и деловање у великој мери одређује и породица у којој живи, односи у њој, образовне институције и односи са другим људима.

Као што је у уводном делу већ речено, породица је основа сваког друштва и најзначајнији генератор понашања деце, њихове социјализације и усвајања норми понашања. Одрастање је веома динамичан процес, а младост раздобље живота у којем се појединац суочава са сложеним проблемима и задацима. То је најинтензивније когнитивно, емотивно и конативно раздобље које је обележено стицањем знања и усвајањем навика, судова, вредности и ставова.

Криминолог Екерман је још рекао да је породица основа како здраве тако и болесне личности.¹⁵

Породица мора да буде највећа подршка деци у изградњи личности и проналажењу сопственог идентитета. Она је та која их учи шта је неприхватљиво понашање и како да га контролишу и како да поштују права других. Такође, породица може да научи децу да буду агресивна, асоцијална и насилна у понашању.¹⁶

Породичне аномалије, лоша породична атмосфера и нарушени односи међу члановима могу бити снажни фактори антисоцијалног и делинквентног понашања деце и велики број аутора, на основу својих истраживања, управо породицу потенцира као једног од важнијих генератора друштвено неприхватљивог понашања.

¹⁵ Д. Миловановић, Личност наркомана и породица, у: Миловановић Д., Сакоман С., Мићић Ј., Димитријевић И., *Болести зависности*, Београд, 2004, стр. 110.

¹⁶ С. Авдић, Породица као фактор малолетњишке делинквенције, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 2012, бр. 60, стр. 58.

Ломброзо је још говорио о проблему наследног фактора који делује узајамно и на основу испитивања уочио да се међу криминалцима налази велики број деце из ванбрачних заједница, дефицијентних породица, као и деце чији су родитељи порочни.¹⁷

Колико је значајна улога породице сведочи и став нашег познатог психолога Николе Рота који каже: „деца из породица у којима постоји међусобно поверење, љубав и другарски односи и између родитеља самих и између родитеља и деце, вероватније је да ће бити одрасли људи са позитивним особинама, са осећањем независности, сигурности у себе, уравнотежени, са добрим социјалним контактима, него што ће то постати деца из породица у којима су чести сукоби и размирице и у којима нема довољно љубави и бриге за дете“.¹⁸

5.1. Теорије о породици као фактору делинквенције

Међу ауторима који породицу виде као основни и кључни фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце постоје различита мишљења у вези тога који су породични фактори најбитнији и на који начин породица утиче на такво понашање.

На основу тих размимоилажења у схватању, све теорије о породици као фактору малолетничке делинквенције могу се поделити у две велике групе: социолошке и психолошке теорије.

Аутори који заступају социолошко схватање, као основни фактор издвајају дефицијентну породицу, у којој недостаје један од родитеља, било да се ради о смрти, разводу брака, напуштању куће због посла или из неког другог разлога. Дете расте и развија се у непотпуној породици и из тог разлога угрожена је његова социјална адаптација.

Овој групи припадају и они аутори који заступају теорију да су могући генератори антисоцијалног и делинквентног понашања деце сиромашне и породице са великим бројем чланова у којима родитељи веома мало времена посвећују деци због напорног рада како би се обезбедила основна егзистенција.

¹⁷М. Бошковић, Породични фактори криминалитета и породично насиље, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2010, бр. 3, стр. 121.

¹⁸Д. Димовски, породица као фактор крвних деликата, у: Костић М., Димовски Д., *Породица у лавиринту породичног насиља*, Ниш, 2013, стр. 110.

За разлику од социолошких теорија које нагласак стављају на демографски фактор, број чланова и животни стандард, психолошке теорије полазе од квалитета односа на релацији родитељ – дете и саме породичне атмосфере. Антисоцијално и делинквентно понашање објашњавају slabим везама између родитеља и деце, непостојањем емпатије, љубави, солидарних и искрених веза заснованих на узајамном поштовању. У оваквим породицама нарушена је или уопште не постоји директна комуникација међу члановима и то у великој мери утиче на негативно понашање.

Да би се породица у потпуности сагледала као један од битних фактора малолетничке делинквенције, социолошке и психолошке теорије се морају повезати и анализирати као један саставни и нераздвојни део.

5.2. Деградирана и дефицијентна породица

Породица и породични односи представљају фактор који утиче на развој и понашање човека током читавог живота, а у највећој мери на дете. Без складне и уравнотежене породице у којој доминирају пријатељски односи међу члановима нема ни стабилног ни мирног човека који своје проблеме решава мирним путем, анализирајући их са више страна.

Васпитање и усвајање одређених модела понашања почиње у породици. Човек се у њој рађа и започиње формирање и развој своје личности. Прве представе о животу и животном окружењу, формирање ставова, усвајање критеријума и вредности потичу из породице. Породици се нешто касније у томе прикључује школа и утицај вршњака, али њено деловање и даље остаје примарно.

Један од значајнијих криминогених фактора, без обзира да ли је реч о антисоцијалном понашању, лакшим или тежим кривичним делима јесте деградирана породица.

Деградирана или дисфункционална породица је она у којој је нарушена породична атмосфера и у којој су нарушени међусобни односи међу члановима. Нарушено је заједништво међу члановима, што се манифестује кроз недостатак сагласности и у поремећају породичних улога. У таквој породици влада отуђеност, неповерење, немогућност заједничког решавања проблема, долази до честих свађа, а све чешћа је и

примена насиља које има посебно негативну димензију.¹⁹ Колико је породична атмосфера битна за нормалан развој деце говори и став шведског криминолога Екермана који сматра да преко атмосфере која влада у породици родитељи исказују узајамну љубав и љубав према својој деци. На основу својих истраживања на ову тему дошао је до података да лоши породични односи и међусобно неразумеваше доводе до примене насиља и вршење противправних дела.²⁰

У деградираним породицама родитељи немају контролу и потребан ауторитет над својом децом, те из тог разлога често не постоји педагошки став и усмеравање деце ка усвајању позитивних моралних и правних норми и начела.

Комуникација, која би требала да буде основ стабилне и јаке породице, је у породицама са нарушеним односима на врло ниском нивоу или уопште не постоји. Деца која имају проблем нису у могућности да о томе отворено попричају са својим родитељима, који би требали да их саветују при његовом решавању.

Када се лошој породичној атмосфери и нарушеним породичним односима додају лош животни стандард, све већа незапосленост и сиромаштво постаје јасно зашто многи аутори овакву породицу сматрају једним од најбитнијих криминогених фактора и баве се њеном анализом.

Хокинс, Бренан и Пинател дошли су, преко својих истраживања, до резултата да породица, односно стабилан брак и приврженост деце родитељима има пресудну улогу. Према њима, деца која нису привржена својим родитељима и којој није поклоњена довољна пажња, као и деца из породица у којима је дошло до развода брака, склонија су насиљу и криминалном понашању у будућности.²¹ Фарингтон додаје да развод брака сам по себи није нарочито важан криминогени фактор, већ да је битније посматрати ефекте самог развода и начин на који долази до њега. Однос између мајке и оца и њихов однос према деци је по њему доста битнији од тога што они не живе више заједно.²²

¹⁹ Насиље у породици биће детаљно обрађено у наредном поглављу.

²⁰ С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, *Криминологија*, Ниш, 2009, стр. 372.

²¹ А. Petrosino, J. Derzon, J. Lavenberg, The Role of the Family in Crime and Delinquency: Evidence from Prior Quantitative Reviews, *The Southwest Journal of Criminal Justice*, Vol. 6(2), str. 108-132.

²² Ibid.

Вршење кривичних дела од стране родитеља, може, преко модела за учење, утицати да и њихова деца почну да се делинквентно понашају. Ово појава се у криминологији зове криминогено породично огњиште и представља посебан облик деградиране породице.

Одрастајући уз криминално понашање родитеља, малолетници губе осећај за разликовање доброг од лошег, у складу са општим вредностима друштва. Посматрајући члана породице у вршењу кривичних дела, малолетник такве обрасце понашања лако прихвата као нормалне, прихватљиве, па чак и обавезујуће ради стварања већег осећања припадности и повезаности са породицом. Деца услед непостојања комуникације са родитељима и неусмеравања од стране њих, емоционално незрела, опонашају своје родитеље тражећи у томе утеху за сопствене проблеме.

Велике су шансе да дете које се понаша неморално и антисоцијално данас, без комуникације и помоћи од стране родитеља, сутра постане особа која ће вршити кривична дела и представљати опасност по друштвену средину.

Интересовања криминолога и социолога за ову тему постоје одавно. Још крајем деведесетих година прошлог века спроведена су бројна истраживања. Фарингтон, Барнс и Ламберт су спровели истраживање у којем су пратили понашање 411 мушкараца из 397 лондонских породица узраста 8-40 година и установили да чак 53% од оних који су учинили неко од законом кажњивих дела потиче из породица чији су чланови већ осуђивани.²³

Слично истраживање спровели су Кенан и Шо, који су утврдили да агресија деце старости до две године потиче од извршених кривичних дела њихових родитеља. Сиегел и Велш долазе до резултата да мање од 10% деце врши неко кривично дело, а да њихови очеви нису криминалци, а да деца чији су очеви били или су још увек криминалци у око 40% случајева и сама постају делинквентне личности.²⁴

Колико је веза родитељ – дете битна за формирање стабилне личности детета и усвајање позитивних моралних начела, као и за понашање уопште, сведочи лонгитудно

²³*The development of aggressive behavior in children and young people: implications for social policy, service provision and further research*, преузето 10.12.2007.

www.community.nsw.gov.au/_data/assets/pdf_file/0017/321740/aggression_discussionpaper.pdf

²⁴ Ibid.

испитивање које су спровели Кембел и Сансон, а кроз које су доказали корелацију између стилова родитељства и каснијег понашања деце. Према њима, нарушен и несигуран однос родитеља према детету доприноси његовом каснијем агресивном и делинквентном понашању.²⁵

Поред деградиране породице, као битан фактор антисоцијалног и делинквентног понашања младих истиче се и дефицијентна породица.

Дефицијентна или непотпуна породица је она којој недостаје један члан, било да је реч о оцу или мајци. Према Кенингу, она се може дефинисати као облик породице у којој постоји одрастање уз једног родитеља услед смрти, одласка, тј. дезертерства једног од њих, развода или рођења детета у ванбрачној заједници.²⁶ Узрок због кога је једна породица дефицијентна, када се говори о породици као фактору антисоцијалног и делинквентног понашања, је небитан, већ су битне искључиво последице које породица као таква има по децу.²⁷

Самохрани родитељ може имати позитивно дејство на децу и њихово васпитање и учити их да усвајају позитивне норме, међутим, то је ипак мање ефикасно и продуктивно него када је реч о оба родитељ који на позитиван начин васпитавају своју децу. Један родитељ је често преоптерећен обезбеђивањем егзистенције породице, па велики део времена проводи радећи и на тај начин бива одвојен од деце. Он мора да комбинује родитељство са финансијским обавезама, односно да балансира приватну и сферу рада и у таквој ситуацији није у могућности да се у потпуности посвети деци и учествује у њиховом одгајању. Деца су због тога подложнија негативним утицајима из спољашње средине, који до њих у тим ситуацијама брже и лакше стижу.

Одрастање и развојне промене које прате дете на путу ка одраслости носе са собом бројне проблеме. Уколико дете расте уз једног родитеља, развојни и животни проблеми су знатно већи и представљају потенцијалне узрочнике поремећаја у најразличитијим сферама личности. Тај ризик одрастања у непотпуној породици је нарочито ојачан и

²⁵ Ibid.

²⁶ Д. Димовски, *op.cit.* стр. 111.

²⁷ Породица је деградирана зато што нема све функције стабилне породице породице, а дефицијентна јер нема стандарду структуру породице.

велики у периоду адолесценције, популарно названом периодом „бура“ и „олуја“, од чијег срећног или несрећног исхода зависи у многоме будућност поједница.²⁸

Многи аутори и даље централну улогу у породици приписују оцу и сматрају да недостатак оца, пре него мајке, више делује и погађа личност детета, односно да недостатак оца у периоду раног детињства може представљати показатељ криминалног понашања у касније периоду живота.

На основу истраживања које је спровео, Келам Шепард је дошао до закључка да су деца старија од десет година која су одрасла са мајком, а без оца, склонија делинквентном понашању од деце која су одрасла у комплетним породицама.²⁹

До сличних резултата дошла је и криминолог Кац, која је у свом раду „Поставке модела“ објаснила суштину и значај блиске повезаности отац – дете. Она је потврдила тезу да рано одсутни отац стимулише несигурну приврженост детета, а да је она обрнуто сразмерна са самоконтролом и емпатијом и да у будућности стимулише насилничко понашање. Према њој, недовољна пажња и незаинтересованост родитеља за дете, као и строг однос према њему уско су повезани са делинквентношћу у будућности.³⁰

Свака, па и најмања промена унутар породичне структуре утиче на њене чланове, а највише на децу. У случају губитка једног од родитеља веома битна ствар по децу је нова улога коју она добијају. Две најчешће ситуације у новонасталим условима јесу „деца – бели витезови“ и „деца – црне овце“.³¹

У првом случају то су деца која постају повучена у себи, имају проблем у комуникацији и са родитељом и са околином и у суштини губе сваку вољу за животом. С друге стране су деца која постају непослушна, агресивнија према својим вршњацима, често се друже са проблематичном децом или доста старијим особама од себе, а у школи имају све слабији успех. То су деца чије понашање, генерално гледано, постаје неприхватљиво са аспеката моралних и правних начела.

²⁸ Ј. Јакшић, Разлике у интелектуалном, емоционалном и социјалном развоју адолесцената из потпуних и непотпуних породица, *Годишњак за психологију*, Ниш, 2004, бр. 3, стр. 40.

²⁹ The development of aggressive behavior in children and young people: implications for social policy, service provision and further research, op.cit.

³⁰ М. Бошковић, op. cit., стр. 121.-122.

³¹ С. Томановић, М. Љубичић, Д. Станојевић, *Једнородитељске породице у Србији: социолошка студија*, Београд, 2014, стр. 132.

Јелена Јакшић је у оквиру своје студије „Разлике“ спровела истраживање с циљем да се утврде разлике у интелектуалном, емоционалном и социјалном развоју деце из потпуних и непотпуних породица. Истраживање је вршила на узорку од 100 испитаника (50 из непотпуних и 50 из потпуних породица) и дошла је до резултата да деца из непотпуних породица имају проблема у емоционалном развоју, да им је слабије изражена емоционална димензија и да их одликује неповерење, несигурност у друге људе и непослушност. Такође им је смањена емпатијалност, срдачност и друштвеност, док су обично окупирани својим светом и нису претерано заинтересовани за пријатељске односе и повезивање са другима.³²

Сва истраживања спроведена у овој области недвосмислено потврђују став да је потпуна и стабилна породица кључни фактор за нормално одрастање детета, а да лоши породични односи утичу на социјални развој, повећавају емоционалну нестабилност деце и могу представљати битан фактор антисоцијалног и будућег делинквентног понашања.

5.3. Социјално патолошке појаве у породици и утицај на децу

Свако друштво, од најпримитивнијег па до оног које је организовано на највишем нивоу, има одређене норме и успостављене критеријуме и вредности које његови чланови поштују или би, боље речено, требали да поштују. Међутим, увек има одређених изузетака, односно људи који те норме не поштују и склони су понашању које у целини представља негативну друштвену појаву и одређује се као скуп социјално патолошких појава.

Социјално патолошке појаве представљају скуп непожељних и негативних појава које су у супротности са општеприхваћеним вредностима и нормама у цивилизованом друштву.³³ Оне не представљају кривична дела, али су за друштво непожељне и неприхватљиве. Неке су неприхватљиве за сва друштва, а неке само за поједина и крећу се од неких блажих као што су исцртавање графита по зидовима зграда, па до веома опасних, као што је наркоманија.

³² Ј. Јакшић, *op. cit.*, стр. 43-48.

³³ М. Бошковић, *Социјална патологија*, Нови Сад, 2012. стр. 18.

Све социјално патолошке појаве су међу собом повезане, условљавају једна другу, зависне су, а често и помешане. Социјално патолошке појаве се могу поделити на три велике групе и то на:

- социјалне болести;
- социопатије (одређени типови поремећаја личности);
- социјалне дезорганизације.³⁴

Социјалне болести предствљају масовне болести које имају низ заједничких особина и доводе до поремећаја у функционисању друштва. У оквиру ове групе издвајају се као најважније соматске болести, менталне и психосоматске болести.

Социопатије, односно поједини типови поремећаја личности представљају групу социјално патолошких појава које се изражавају кроз антисоцијалне ставове и понашања. Као подгрупе издвајају се токсикоманије, перверзије и агресије.

Социјалну дезорганизацију карактерише неповољно и разорено функционисање друштвених група и установа, где су појединци укључени као носиоци дезорганизационих процеса.

Социјална патологија, као посебна научна дисциплина, за предмет проучавања има управо социјално патолошке појаве. Она изучава оно понашање које одступа од усвојених норми (девијантно), нарушене друштвене односе и дезорганизацију група и институција (друштвену дезорганизацију) и мере и обрасце за превенцију и елиминацију девијантног понашања (друштвено реаговање).

Као фактори социјално патолошких појава могу се јавити многи, како ендогени, тако и егзогени фактори, али како је циљ овог рада да се представи утицај породице на антисоцијално понашање деце, у наредном делу биће приказане најопасније социјално патолошке појаве у породици, као што су алкохолизам, наркоманија, коцкање и проституција.

³⁴ Ж. Бјелајац, Насиље као облик социо-патолошког понашања, *Часопис за неговање демократске политичке културе*, Нови Сад, 2013, год. 10, бр. 22, стр 413-414.

5.3.1. Алкохолизам

Једна општеприхваћена дефиниција алкохолизма не постоји, а ова појава се најчешће поистовећује са најраспрострањенијом социјално патолошком појавом која се огледа у злоупотреби, односно прекомерној употреби алкохола, која изазива зависност и третира се као болест. Карактерише је неодољива потреба за редовним или периодичним конзумирањем алкохолних пића, у зависности од фазе болести.

Светска здравствена организација (СЗО) дефинише алкохолизам посредно, преко дефиниције алкохоличара као „особе која дуготрајно и прекомерно пије алкохолна пића, код које је зависност од алкохола таква да испољава поремећаје у области физичког и психичког здравља, поремећаје у односима са другим особама, као и поремећаје свог економског стања.³⁵

Алкохолна пића су готово неизбежна у свакодневном животу људи, а у неким ситуација су и корисна, међутим, када људи почну да пију мислећи да ће им то помоћи у решавању животних проблема или како би лакше поднели неку непријатну ситуацију настаје проблем. Тада почињу све чешће и више да конзумирају алкохол и често остају несвесни да постепено постају алкохоличари.

Већина алкохоличара има одређене заједничке особине које, удружене са сталним екцесивним пијењем, играју значајну улогу у породичном функционисању. Оне се испољавају у различитим интезитетима, зависно од личности алкохоличара и више или мање су очигледне у разним стадијумима болести.³⁶ Алкохоличара карактерише делимично или потпуно одсуство бриге за супружника и децу и њихову заштиту и он постаје неспособан за обављање своје улоге у породици. Поред тога што постаје неспособан за нормалан однос са партнером, јавља се и немогућност успостављања нормалне и директне комуникације са децом, учествовања у њиховом васпитању и стварању ауторитета код њих. Оно што је најопасније и што оставља највеће и несагледиве последице јесте све чешће насиље у породици услед алкохолисаности, без обзира да ли је реч о насиљу у браку или директно према деци.

³⁵ З. Ћирић, *op. cit.*, стр. 175.

³⁶ *Ibid.* стр. 167.

Дугогодишње конзумирање алкохола доводи до психопатолошких синдрома, који се идентификују као алкохолне психозе. То су: алкохолна халуциноза, Корсаковљева психоза и алкохолна параноја.

Док прве две не представљају битан криминогени фактор, алкохолна параноја, која се састоји из болесних идеја љубоморе, има велику опасност за породицу. Алкохоличар свој став према породици базира на бесмисленим идејама љубоморе, посебно према „неверној“ жени, што доводи до незадовољства, агресија и насиља у породици.³⁷

Као последица тога, често се јавља понашање познато под термином „синдром претучене жене“. Када више није у стању да трпи мужа алкохоличара и насиље, жена се одлучује на најтежи корак, убиство супруга, видећи у томе једини начин спаса себе и своје деце. У том случају долази до потпуног распада и онако до тада деградиране породице.

Највећа жртве у породицама са овако нарушеним односима су деца. Родитељ алкохоличар негативно утиче на њихов психички, физички и емоционални развој, а деца живе без родитељске љубави и пажње и емотивно празна. Она живе у константном страху, јер никада нису сигурна шта могу очекивати од родитеља услед пијанства. Атмосфера у породици је нарушена и нестабилна, а сукоби и конфликти су њено главно обележје. Код ове деце може се јавити депресија или анксиозност, а када одрасту често имају проблема са блискошћу са другим људима или се труде да контролишу све око себе.

У зависности од старосне границе детета постоје разлике у прилагођавању оваквим ситуацијама. Док се код мање деце јавља интензиван страх, несигурност, стидљивост и превелика нервоза, већа деца (адолесценти) исказују нетрпељивост према вршњацима, неуспех и недисциплину у школи, не могу да пронађу сопствено „ја“, а све то даље води ка разним облицима антисоцијалног и делинквентног понашања.

Досадашња истраживања на ову тему показала су да постоје четири модела понашања деце алкохоличара:

1. Породични јунак – то је најчешће најстарије дете, које је вредно, помаже у кући у свему, а у школи има одличне оцене. Међутим, у себи крије незадовољство, страх и усамљеност, покушавајући да на тај начин скрене пажњу са лоших породичних односа и обезбеди донекле мир у кући.

³⁷ Р. Ковачевић, Б. Кеџман, *Убиство у породици*, Београд, 2006, стр. 24.

2. Породична „црна овца“ – дете има проблем са понашањем и из тога произилазе разни проблеми. Не похађа редовно школу, има лоше оцене, проблем са вршњацима и наставницима, а временом постаје делинквент и долази у сукоб са законом. Генератор оваковог понашања је занемареност од стране родитеља, жеља за пажњом, али и да се скрене пажња да у породици нешто није у реду.

3. Изгубљено дете – тихо, стидљиво и често неприметно дете, које се осамљује и на тај начин покушава да не смета. Углавном ретко учествује у активностима вршњака и има мало другара, а осећа се веома занемарено.

4. Породична луда – дете које је обично добро расположено и покушава да пренесе позитивну енергију на друге. Иако се у основи осећа бојажљиво, доста збуњено и несигурно, у свакој ситуацији покушава да орасположи остале чланове породице.³⁸

Дете у алкохоличарској породици може и само врло рано почети са конзумирањем алкохола. С једне стране, одрастајући у таквој средини, инстинктивно се угледа на родитеља, па посеже за конзумирањем алкохола као прихватљивим и нормалним понашањем, а с друге стране, дете се алкохолу окреће као средству бегу од ситуације у којој се налази.

5.3.2. Наркоманија

Када се говори о наркоманији, болести зависности од дрога, према Закону о психоактивним контролисаним супстанцама, реч је о опојним дрогама, односно психоактивним супстанцама.

Психоактивне контролисане супстанце јесу опојне дроге, односно наркотици психотропне супстанце, производи биолошког порекла који имају психоактивно дејство. Наркоманија је, дакле, болест зависности од опојних дрога и представља најозбиљнију социјално патолошку појаву.³⁹

³⁸ М. Петковић, *Алкохолизам – Динамика породичних односа код алкохоличара*, преузето 15.12.2017. <https://svetmedicine.com/bolesti-i-stanja/dusevne-bolesti-i-stanja-bolesti-zavisnosti-psihiјatriја/24-alkoholizam-dinamika-porodicnih-odnosa-kod-alkoholicara>

³⁹ Опојна дрога је свака супстанца биолошког или синтетичког порекла која се налази на Списку психоактивних контролисаних супстанци у складу са Законом, односно свака супстанца која делује примарно на централни нервни систем и изазива његове функционалне промене.

Наркоман је лице које жуди да дрогу стално и поново узима у све већим количинама, наставља да је користи и након што му постане јасно да она доводи до штетних последица на здравственом плану и лице код којег се јављају кризе, психичке и телесне сметње у случају да се прекине са узимањем или се количина драстично смањи.

Наркоманија није проблем појединца и без обзира на директне здравствене, физичке и психичке последице које оставља код наркомана, ова социјално патолошка појава има индиректне негативне последице по породицу, све њене чланове и друштво у целини.

Без обзира на то да ли се ради о оцу наркоману или мајци наркоманки, породица има минималне шансе да остане стабилна и обави своју основну функцију – социјализацију деце. Породични односи у наркоманској породици су катастрофални, немир и тензија се осећају готово на сваком кораку, а наркоману је једини циљ да дође до дроге. На том путу за њега не постоје препреке, а о супружнику и деци се не размишља.

Дете је у најтежем положају, живи без љубави и поштовања и у сталном страху, не знајући када ће код родитеља наступити апстиненцијални синдром.⁴⁰ У једном тренутку родитељ деци прашта велике пропусте, а у другом их кажњава за понашање које је безазлено или претходно награђено. Из тог разлога деца су лишена норми за процену свог и туђега понашања што им ствара велике проблеме у процесу социјализације и представља један од основних фактора будућег делинквентног понашања.

Осим насиља у породици, које је готово правило у оваквим случајевима, родитељи наркомани често приморавају сопствену децу, уз претњу силом или уз физичко малтретирање, да обављају разне законом забрањене радње како би се стекао новац за куповину наркотика. Деца су тако приморана на разне врсте крађа, проституцију или просјачење.

С друге стране, деца која се у таквим породицама нађу потпуно сама, беспомоћна и дезоријентисана, врло рано крећу са конзумирањем алкохола и дроге и на тај начин беже од стварности и ситуације у којој живе. То понашање доводи до несметаног продора

⁴⁰ Апстиненцијални синдром или криза представља скуп реакција које се јављају као последица изостанка опијата у организму, као што су: нерасположење, напетост, несаница, дрхтавица, мишићни болови, хипертензија...

негативног утицаја из спољашње средине, припадност опасним друштвеним групама, а касније и организованим криминалним групама. Врло брзо, од жртава својих родитеља деца постају жртве криминалаца, обављајући за њих опасне и противзаконите послове како би преживела.

Само континуираним и одговарајућим третманом и лечењем наркомана, у за то предвиђеним установама, може се отклонити криминогени и виктимогени ризик, како за њих саме, тако и за чланове њихових породица и друштва у целини.

5.3.3. Проституција

Проституција постоји од самог настанка људског друштво и често се из тог разлога за њу у свакодневном говору користи израз „најстарији занат на свету“. Иако је она данас у неким државама легализована представља једну од најраспрострањенијих социјално патолошких појава у друштву.

Проституција представља пружање сексуалних услуга уз новчану или неку другу материјалну корист лицу које је у већини случајева непознато. Основна карактеристика је непостојање било каквог емоционалног односа са партнером јер је циљ да се продајом сопственог тела дође до новца, хране или неке друге материјалне вредности.

Према Закону о јавном реду и миру Републике Србије, лице које се одаје проституцији, које користи услуге проституције или уступа просторије ради проституције казниће се новчано 50-150 хиљада динара или затвором 30-60 дана, а ко малолетном лицу уступа просторије ради проституције казном затвора 30-60 дана.⁴¹

Када се говори о утицају проституције на друге чланове породице, а пре свега на децу, треба истаћи да је овде углавном реч о женској проституцији, односно о мајци проститутки.

Иако друштво производи и експлоатише проституцију оно у исто време осуђује жене које се њоме баве. Раније се сматрало да су низак животни стандард и сиромаштво једини узрочници проституције. Међутим, данас је јасно да она постоји и у развијеним и богатим земљама и да се њоме баве и лица која су веома добро ситуирана. Деградирана

⁴¹ Чл. 16 Закона о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016.

породица, нарушена породична атмосфера, неслагање са партнером, насиље у породици у детињству такође могу бити важан разлог бављења проституцијом.

Осим здравствених последица по жене које се њоме баве, проституција снажно делује и на остале чланове породице, а пре свега на децу и њихов развој и тај утицај може бити директан и индиректан.

Директан утицај проституције на дете доприноси поремећеном схватању сексуалних односа, моралних вредности и емотивних веза, док с друге стране проститутка и читава породица наилазе на осуду друштва, а дете је у тој ситуацији предмет подсмеха, ругања и избегавања од стране вршњака. Та деца су одбачена и изолована од друге деце, а то веома лако може да доведе до конзумирања алкохола и дрога или вршења противправних дела, како би дете из себе избацило негативну енергију и на неки начин побегло од стварности.

Под утицајем мајке проститутке, која се и сама често одаје злоупотреби психоактивних супстанци, деца, а најчешће девојчице могу лако да почну да се баве проституцијом.

Малолетничка проституција је нарочито велики друштвени проблем, а подаци показују да је она у сталном порасту. Она утиче на психофизички развој детета, а негативне последице се огледају кроз полна обољења, тешке телесне повреде, депресију и суицидне идеје. Бављење проституцијом углавном значи непохађање школе, скитничење, конзумирање алкохола и припадност некој криминалној групи.

Да би се утицај проституције на остале чланове породице, а пре свега на децу, свео на минимум мора постојати адекватан план и сарадња између надлежних државних органа, са нагласком на њену превенцију и благовремену реакцију.

5.3.4. Коцкање

Ко се коцка са малолетником или на други начин омогућава коцкање малолетном лицу казниће се казном затвора 30-60 дана.⁴²

Коцкање је игра на срећу која има за циљ остваривање материјалне користи, односно добити уз претходно улагање материјалних средстава и у којој увек једна страна добија а друга губи.

Готово да нема човека на свету који бар једном није окушао своју срећу у некој игри на срећу, било да је реч о забави, узбуђењу или провођењу слободног времена. Међутим, када то прерасте у немогућност особе да се одупре импулсима за коцкањем, што доводи до економских, породичних и социјалних последица, говоримо о патолошком коцкару, односно појави патолошког коцкања.

Коцкање, као социјално патолошка појава, испољава се понављаним епизодама коцкања, које почињу да доминирају животом особе и доводе до поремећаја породичних и материјалних вредности.⁴³

Када коцкање постане професионална активност, неизоставан део свакодневнице и једно, или искључиво занимање, тада оно прераста из наизглед обичне игре на срећу, у образац девијантног.⁴⁴

На тај начин настају велики материјални проблеми везани за губитак посла имовине што доводи и до извршења разних кривичних дела не би ли се покрили дугови и обезбедила средства за ново коцкање. Због све лошијег материјалног стања и осећаја кривице код коцкара врло често доминира незадовољство, депресија и негативно расположење које, у не тако ретким случајевима, ескалира у породично, вербално и физичко насиље како према брачном партнеру тако и према деци.

Према томе, коцкање није само проблем појединца, оно погађа читаву породицу, а у највећој мери одражава се на децу. Раздор и сукоби у породици су неминовни, а као и код алкохоличара и наркомана, не обраћа се пажња на децу, њихове потребе и васпитање.

⁴² Чл. 13 Закона о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр 6/2016.

⁴³ З. Ђирић, *op. cit.*, стр. 274.

⁴⁴ М. Бошковић, *Криминологија и социјална патологија: друштво – злочин, страст и болест*, Нови Сад, 1995, стр. 266.

Родитељ који није коцкар заокупљен је свих породичним проблемима и спречавањем партнера да направи већу штету, тако да се деца осећају запостављеном игнорисано, усамљено и љутито. Како често нису ни свесна да један од родитељ има проблем са коцкањем, она помишљају да су родитељи љуги на њих због нечега што чине или не чине, те се јавља и осећај кривице.

Деца, у неким ситуацијама, преузимају бригу о млађем брату и сестри или се труде да пруже што већу подршку другом родитељу када схвате какав проблем постоји у породици, што доводи до претераног нагомилавања обавеза за њих, или с друге стране настоје да привуку пажњу асоцијалним понашањем, конзумирањем алкохола и дрога и вршењем кривичних дела што их врло рано доводи у сукобу са законом.

У таквим ситуацијама од највећег значаја је објаснити детету, иако је то у том тренутку неописиво тешко, да оно није криво за постојећи проблем и пружити му сву могућу пажњу и помоћи у усвајању позитивних друштвених норми понашања.

6. Насиље у породици

Насиље у породици не представља новонасталу друштвену појаву, већ је карактеристика породице од њеног самог настанка.

Међутим, како је породица током историје представљала затворену и изоловану заједницу, у којој је главну реч имао најстарији мушки члан, о овој појави се врло мало знало и причало. Дуго времена је требало да прође како би породица постала отворена за јавност и како би друштво почело да се бави односима у њој, а држава да учествује у решавању недозвољених аката унутар ње.⁴⁵

Насиље у породици је у данашње време све чешћа појава о којој се све више говори и која представља одређени модел понашања, а не изоловани инцидент. Као један од најгежих облика насилничког понашања оно не заобилази ниједно друштво и ниједну културу света, а његовим испољавањем крше се основна права и слободе човека, остављајући велике последице на индивидуалном и друштвеном плану, као што су повећање криминалитета у друштву, малолетничка делинквенција, трошкови друштва за санирање последица и др.

Када говоримо о дефинисању самог појма насиље у породици, постоје одређене различитости како између законодавних решења у различитим државама, тако и међу ауторима који се баве овом проблематиком.

Константиновић-Вилић и Николић-Ристановић дефинишу насиље у породици као „континуирану примену физичке и психичке силе према члановима породице уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавања контроле и моћи над члановима породице, без обзира да ли је у важећем законодавству предвиђено као кривично дело и да ли је извршилац насиља пријављен органима кривичног гоњења.⁴⁶ Према овим ауторкама, дакле, насиље у породици постоји увек када постоји физичка или психичка сила једног члана породице према другом члану и када се повређују његова права и слобода.

⁴⁵ Породица постаје отворена за јавност тек шездесетих година прошлог века променом улоге жене у породици, њеним запошљавањем и одређеном самосталношћу у односу на мужа.

⁴⁶ М. Костић, Насиље у породици – две методе судске заштите, *Новине у породичном законодавству*, Ниш, 2006, стр. 237.

Према Породичном закону Републике Србије насиље у породици је свако понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице.⁴⁷

Закон о спречавању насиља у породици даје нешто прецизнију дефиницију овог појма. Према овом закону насиље у породици је акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља учиниоца према лицу са којим се учинилац налази у садашњем или ранијем брачном или ванбрачном или партнерском односу или према лицу са којим је крвни сродник у правој линији, а у побочној линији до другог степена или са којим је сродник по тазбини до другог степена или коме је усвојитељ, усвојилац, храњеник или хранитељ или према другом лицу са којим живи или је живео у заједничком домаћинству.⁴⁸

Без обзира на све различитости у дефинисању самог појма, насиље у породици представља један од најтежих облика кршења основних људских права и слобода, пре свега права на живот и лични интегритет човека. Насиље у породици је континуирано, а жртва се напада свесно и вољно с циљем да јој се нанесу одређене повреде.

Последице насиља у породици су веома опасне и готово несагледиве, а протежу се на више нивоа. Поред директних повреда, физичких или психичких, по жртву насиља, оно доводи до нарушавања међуљудских односа у породици, нестајање поверења чланова једних у друге и нарушавање породичне атмосфере у целини. Осим тога, насиље у породици може да доведе до озбиљних промена на друштвеном плану, повећање криминалитета у друштву, пораст малолетничке делинквенције и насиља уопште у односима међу људи, а самим тим и до великих економских трошкова које друштво мора да поднесе не би ли санирало последице.

Као основни облици насиља у породици јављају се: насиље у брачним односима, насиље над старим особама и насиље над децом.

⁴⁷ Чл. 197 Породичног закона, *Службени гласник РС*, 6/2015.

⁴⁸ Чл. 3 Закона о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/2016.

6.1. *Насиље над децом – појам и облици*

Дете је највећа жртва породичног насиља, без обзира да ли је реч о директном насиљу над дететом или је оно сведок насиља у браку или према неком другом члану породице.

Још у римском и енглеском праву родитељи су имали потпуно право над својом децом, право да их дисциплинују и физички кажњавају јер су она сматрана физичким робљем. Постојало је чак и право родитеља да смртно кажњавају своју децу у случају да их она не поштују и битно сеprotиве њиховој заповеди.

Данас, насиље у породици над децом сматра се обликом криминалитета и најтежим обликом породичног насиља због посебних карактеристика личности детета.

Злостављање детета унутар породице је најизразитији пример кршења дететових права и обавеза. Насиље на дететом постоји увек када родитељ или други члан породице користећи физичку снагу и надмоћнији положај злонамерно поступа према детету и угрожава његов живот, здравље, физички и емоционални раст и развој.

Према дефиницији коју даје Светска здравствена организација (СЗО) насиље над децом у породици „обухвата све облике физичког и/или емоционалног злостављања, сексуалне злоупотребе, занемаривања или немарног поступања, као и намеру и другу експлоатацију, који доводе до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ“.⁴⁹ Према овој организацији двадесетпеторо на хиљаду деце је злостављано, с тим да та бројка свакодневно расте.

Деца су зависна од својих родитеља и она нису у могућности да се сама штите и решавају проблеме. Она су зависна од родитељске љубави и неге, а насиље у породици оставља велике последице на њихову личност.

Превенција насиља и заштита деце од насиља у породици подразумева организацију и деловање на свим нивоима друштва. Програми заштите деце морају бити

⁴⁹ М. Пејовић Милованчевић, Т. Минчић, Д. Калањ, *Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања*, Београд, 2012, стр. 19.

сачињени тако да се деца осећају сигурно и заштићено, односно да у сваком тренутку знају да постоји неко ко штити њихова права и коме се могу обратити.

Када је реч о превенцији насиља на децом у породици она би требала да буде организована на три нивоа и то кроз примарну, секундарну и терцијарну превенцију.

У сваком друштву морају постојати организоване службе сачињене од стручних лица која ће радити са родитељима и децом и помоћи им у решавању међусобних проблема и које ће представљати тзв. примарну превенцију. Суштина је да се родитељи кроз рад службе едукују и да схвате да је нормално одрастање деце њихова одговорност, да су деца најрањивија бића и да је физичко, психичко и сексуално злостављање неадекватно и да оставља велике последице по развој детета.

Сви облици насиља у породици, па тако и насиље над децом, представља тамну бројку криминалитета, а тачан обим злостављања деце у породици је веома тешко утврдити јер се оно углавном не пријављује. Из тог разлога мора постојати одлучност друштва и државе да се открију деца која су жртве насиља у породици. То је други корак у превенцији насиља и представља секундарну превенцију.

Медицински радници се морају едуковати како би били у стању да приликом редовних и контролних систематских прегледа деце установе повреде које су последица насиља у породици. Такође, потребно је да се у оквирима домова здравља оснују групе за подршку деци.

Терцијарна превенција представља рад са децом за коју је већ откривено да су жртве породичног насиља. Ово је можда и најсложенији део, јер се у исто време мора спречити ново злостављање, а и помоћи детету у отклањању свих последица до којих је насиље довело.

Може се рећи да је борба за заштиту деце у нашој земљи у експанзији и да се све више у медијима може чути о томе. У складу са тим, донесен је и 2016. године Закон о спречавању насиља у породици у коме су уређене надлежности, мере и поступци деловања у случају појаве насиља у породици, што је несумњиво велики корак у овој области. Ипак, потребно је још много рада и труда како би се он у целости почео примењивати у пракси.

У зависности од тога да ли је дете директна жртва насиља у породици или сведок вршења насиља над другим чланом породице, насиље на децом може бити директно и индиректно, а облици у којима се оно јавља су физичко, психичко и сексуално насиље и занемаривање детета као посебан облик насиља над дететом.

6.1.1. Физичко насиље

Физичко насиље над децом представља физички напад који доводи до стварног или потенцијалног наношења телесних повреда. Према Гилу, то укључује и минималне и фаталне повреде.⁵⁰

Физичко насиље над децом у породици представља свесно и вољно понашање родитеља или другог члана и оно се по правили понавља из дана у дан. Основна карактеристика физичког насиља, као што и само име каже, јесте примена физичке силе од стране оних лица који би о детету требали да се старају.

Основни облици физичког злостављања деце јесу: ударање (рукама, ногама, разним предметима), уједање, чупање косе, дављење, убадање и сл. Такође у физичко насиље спада и везивање и ограничавање слободе кретања.

Као основне и најчешће повреде јављају се повреде главе, коже, костију, централног нервног система и трбуха.

6.1.2. Психичко насиље

Психичко (емоционално) насиље над децом може да се јави истовремено са физичким, али и као самосталан облик.

Под психичким насиљем подразумева се понашање које се не огледа у примени физичке силе, али се угрожава и повређује личност детета. Емоционално насиље је суптилно и скривено и представља напад на дете, односно његов емоционални развој.

Према СЗО психичко насиље над децом представља „неуспех у омогућавању развојног, одговарајућег и подржавајућег окружења које укључује расположивост примарне фигуре за везивање у том смислу да дете може развити у пуном облику

⁵⁰ Љ. Стевковић, Карактеристике насиља над децом у породици и његове последице на здравље, *Часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, Београд, 2006, год. 9, бр. 3, стр. 24.

стабилне емоције и социјалне компетенције у складу са својим личним потенцијалима, а у контексту друштва у коме одраста.⁵¹

Емоционално насиље представља дакле свако поступање према детету које је психички штетно, а најчешће се манифестује кроз одбацивање детета, застрашивање, изолацију или погрешну социјализацију.

Вербално злостављање детета је најшешћи начин којим се дете психички злоставља. Оно се огледа кроз речи које се детету изговарају, а које имају за циљ да се код детета појави сумња у сопствене способности и могућности, да му се уништи добра слика које оно има о себи и да му се смањи самопоштовање.

6.1.3. Сексуално насиље

Од свих облика насиља у породици над дететом, сексуално злостављање оставља најтеже последице по дете. Осим физичких повреда, у случају директног сексуалног злостављања, овај облик насиља представља најтрауматичније искуство које дете може да доживи и највећу претњу по нормалан психофизички развој.

Сексуално насиље представља приморавање детета на сексуалну активност коју оно због свог узраста не схвата у потпуности, са којом се не слаже и за коју није дорасло.

Наше кривично законодавство овакав вид насиља инкриминише кроз групу кривичних дела против полних слобода. Према кривичном законнику Републике Србије, родоскрвнуће постоји када пунолетно лице изврши обљубу или с њом изједначен чин са малолетним лицем у правој линији или са малолетним братом или сестром.⁵²

Сексуално насиље у породици над децом се учестало понавља и траје веома дуго углавном због страха детета да то пријави надлежним органима. Поред родитеља насилник може да буде и друго дете, старије од жртве, или други одрасли члан породице.

Постоје два облика сексуалног злостављања деце у породици: отворене форме и прикривено злостављање.

⁵¹ М. Пејовић Милованчевић, Т. Минчић, Д. Калањ, *op. cit.*, стр. 52.

⁵² Чл. 197 Кривичног законика, *Службени гласник РС*, бр. 6/2015.

Отворене норме представљају директно сексуално искоришћавање детета кроз вагинални, орални и анални секс са њим, док у прикривено злостављање спада приказивање обнаженог тела злостављача детету, посматрање обнаженог детета, принуда на порнографију, додиривање и миловање тела детета. Излагање детета сексуалним моделима који су по узрастном добу детета неприкладни по њега или одгајање детета у сексуално засићеном или провокативном окружењу такође представља прикривено сексуално злостављање.⁵³

6.1.4. Занемаривање детета

Занемаривање детета представља посебан облик насиља у породици над дететом и може се јавити истовремено и са физичким и сексуалним злостављањем. Студије у Енглеској, Аустралији и Канади показују да је 40-60% деце код које је доказано да су жртве насиља истовремено било и занемарено.

Занемаривање представља запостављање основних потреба детета, како физичких, тако и психичких (емоционалних, когнитивних) потреба и потреба у области социјализације које могу да наруше здравље и развој детета.

СЗО дефинише занемаривање детета као немар или пропуст родитеља, односно другог пружаоца неге да обезбеди развој детета у свим областима: здравља, образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних животних услова, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што нарушава или може да наруши здравље детета или његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој. Оно обухвата и пропуст у обављању правилног надзора и заштите деце од повређивања у оноликој мери у којој је то изводљиво.⁵⁴

Занемаривањем детета родитељи му онемогућују правилан раст и развој, а број занемарене деце је вероватно далеко већи од оног у званичним евиденцијама и статистикама, јер велики број случајева се не пријављује.

У вези занемаривања постоји и један парадокс. Аутори су сагласни с тим да се не може говорити о занемаривању детета у сиромашним породицама у којима родитељи

⁵³ М. Костић, *op. cit.* стр. 241.

⁵⁴ М. Пејовић Милованчевић, Т. Минчић, Д. Калањ, *op. cit.*, стр. 72.

желе, а не могу да детету обезбеде услове за нормално одрастање. Међутим, занемаривање је најчешћа појава управо у породицама са ниским животним стандардом, те је веома тешко поставити границу у овим случајевима и одредити која породица може а која не може да обезбеди нормалне услове.

Поред ниског животног стандарда, као узроци занемаривања деце јављају се: породична атмосфера и квалитет односа између родитеља и деце, ранији живот родитеља, склоност родитеља ка злоупотреби алкохола и других психоактивних супстанци, саме особине детета и сл.⁵⁵

Као основни облици занемаривања деце јављају се:

- Физичко
- Едукативно
- Емоционално

Физичко занемаривање се најчешће јавља и постоји у ситуацијама када родитељи могу, а не обезбеђују својој деци основне услове за живот као што су: храна, вода, одећа, место становања...

Онемогућавање детета да се школује, допуштање да неоправдано изостаје из школе, односно свака радња која представља пропуст да се задовоље образовне потребе детета представља едукативно занемаривање.

О емоционалном занемаривању се говори у оним ситуацијама када је дете физички обезбеђено, али се не води довољно рачуна о његовим потребама и осећањима. То су ситуације где родитељ ускраћује детету љубав, не пружа му подршку, осећај топлине и заштите.

6.2. Просјачење као фактор вршења насиља над децом

Просјачење је сложена и негативна друштвена појава, опасна како за лице које се бави овом активношћу тако и за друштво у целини. Као нарочито опасан облик просјачења издваја се дечје просјачење.

⁵⁵ Чест је случај да родитељи оно што су преживели као деца преносе касније на своју децу, па је то често случај и са занемаривањем.

Међународна организација рада дефинише просјачење као „низ активности којима појединац тражи новац од непознате особе, а на основу свог сиромаштва или у потрази за добротворним донацијама позивајући се на здравствене или верске разлоге“. Просјаци исто тако могу продавати мање предмете, као што су крпе за чишћење или цвеће, заузврат тражећи новац чији износ није утемељен вредношћу предмета који се продаје.⁵⁶

Просјачење у Републици Србији не представља кривично дело, већ прекршај против јавног реда и мира и под њим се најчешће сматра тражење материјалних вредности од других лица бесповратно и без пружања противуслуге.

Ко просјачењем угрожава спокојство грађана или нарушава јавни ред и мир казниће се новчаном казном 5-10 хиљада динара или казном затвора до 30 дана.⁵⁷

Просјачење се често поистовећује са скитничењем, међутим ове две појаве се не могу изједначити, јер иако је просјак често и скитница, није свака скитница просјак. Према Милосављевићу између просјачења и скитничења постоји блиска повзаност, али оне нису нужно истоветне појаве, с тим што је сигурно да су просјаци мобилни без обзира да ли су скитнице или не.⁵⁸

Сва лица која се баве просјачењем могу се поделити у две групе. То су:

1. Лица са инвалидитетом и болесна лица, односно лица која су пословна неспособна;
2. Лица која су способна за рад, али су се одала негативном, социјалнопатолошком начину живота.

Овој подели треба додати и децу која су приморана на просјачење од стране својих родитеља или других чланова породице, као и искоришћавање тек рођених беба како би се јаче деловало на самилост људи.

Основни узрок просјачења деце јесте низак животни стандард и сиромаштво. Припадност националној мањини, пословна неспособност или незапосленост родитеља, дефицијентност породице и немогућност обезбеђивања основних животних услова често

⁵⁶ „Превенција експлоатације дјеце у Југоисточној Европи“, преузето 14.01.2018.
www.ombudsman.co.me/docs/1457603463_stcn-regionalni-izvjestaj-o-prosjacenju-djece-final-web.pdf

⁵⁷ Чл. 12 Закона о јавном реду и миру, Службени гласник РС, бр. 6/2016.

⁵⁸ М. Милосављевић, *Девиијантност и друштво*, Београд, 2003, стр. 151.

доведе до тога да деца покушавају просјачењем да помогну и допринесу својој породици на неки начин.

Међутим, она су на то често приморана од стране родитеља или старијег брата или сестре. Ова лица приморавају децу на просјачење како би преживели, добили новац за куповину алкохола, дроге или искористили за коцкање. Они деци просјачење намећу као посао, односно радну обавезу. Честа је појава физичког злостављања деце уколико одбију задатак или ако на крају рада донесу кући мање новца од очекиваног.

Просјачење се, углавном, своди на породично сродничке односе, а као узрок јавља се најчешће дисфункционална и деградирана породица.

Деца се одводе на фреквентне локације, у прометним улицама где пролази и окупља се велики број људи (тржни центри, пијаци, цркве, аутобуске и железничке станице...) и њихово просјачење се надгледа са стране. На тај начин деци се одузима детињство и ствара велика одговорност за егзистенцију породице.

Просјачење деце може се посматрати и као један од специфичних облика насиља над децом. Приморавањем деце да просјаче, родитељи или други одрасли чланови породице у ствари приморавају децу да живе на улици, у нехуманим и по здравље штетним условима. Она просјаче и по највећим врућинама и на великој хладноћи, често оскудно одевена или полугола. Такође, свакодневно им прети опасност од повреда у саобраћају. У исто време просјачење, односно живот на улици обично значи и непохађање школе и неписменост, а чиме се угрожава целокупан раст, развој и социјализација деце.

Осим тога што су приморана на просјачење, деца просјаци су често жртве насиља у породици које је уско повезано са просјачењем. Наиме, родитељи, алкохоличари или наркомани, често су незадовољни количином новца које дете „на крају радног дана“ донесе кући. Услед тога што се очекује много више од онога што је донето дете врло брзо постаје мета напада како би се казнило због недовољно добро обављеног посла. У тим ситуацијама најчешћи вид кажњавања деце јесте физичко злостављање. Услед тога код деце се још више повећава страх од родитеља и немогућност да се одупру просјачењу.

Поред тога, родитељи су често склони сакаћењу и онеспособљавању сопствене деце (одстрањивањем руке, ноге или неког другог дела тела) још у периоду када су она

бебе, како би их на тај начин припремили за будуће просјачење, а код људи изазвали веће и дубље жаљење и спремност да им се помогне.

Осим директних последица по живот и здравље детета и као фактор насиља над децом, дечје просјачење може се сагледати из још једног угла. Наиме, просјачење може врло лако довести до тога да деца постану жртве појединаца или организованих криминалних група.

Због нехуманих услова живота, свог узраста и лаковерности деца лако падају под утицај негативних фактора средине, односно бескруполозних људи и група које их виде искључиво као средство зараде. У нади за бољим и лепшим детињством деца се несвесно упуштају у вршење одређених радњи које имају далекосежније и теже последице него само просјачење. Са постепеним одрастањем са дечјег просјачења се убрзо прелази на извршење разних облика кривичних дела, постаје се жртва проституције или трговине људима. И онако тежак положај, постаје све тежи.

Општи је закључак да се дечје просјачење мора сагледати као велики и озбиљан друштвени проблем, чијем решавању се мора прићи озбиљно и без одлагања. За дете не постоји ништа битније и важније од нормалног одрастања и срећног детињства у оквиру породице, а без обзира шта се деси у будућности детињство се не може вратити.

6.3. Брачно насиље

Брак је законом уређена заједница живота жене и мушкарца у коме су они равноправни, а који се може склопити само на основу слободног пристанка будућих супружника.⁵⁹ Мушкарац и жена из чијег брака је произашло једно или више деце представља основ породице.

Насиље у браку је физичко, психичко, економско или сексуално злостављање које један брачни партнер врши над другим. Сваки чин против воље брачног партнера, било да је реч о физичком, психичком, економско или сексуалном јесте брачно насиље, без обзира да ли је он пријављен и да ли је био предмет кривичног гоњења.

Иако брачно насиље може да врши и жена над мужем, у пракси је много чешћи случај да је муж насилник, а жена жртва насиља. Муж злоупотребљава своју моћ како би

⁵⁹ Чл. 3 Породичног закона, *Службени гласник РС*, бр. 6/2015.

успоставио потпуну доминацију над супругом. Жртва може бити жена било које старосне доби, без обзира на етничку припадност, материјално стање и образовање.

Насиље у браку се дакле може посматрати као полно засновано насиље и као испољавање историјски неједнаких односа између мушкараца и жена који доводе до подређене улоге жене у друштву. Насиље над женама у браку представља један од најбитнијих механизма којим се жене практично присиљавају да буду у подређеној позицији у односу на мушкарце. Оно представља велику препреку у постизању једнакости и развитка равноправности и подједнаких слобода и права за све.

Циклус насиља обично започиње вербалним понижавањем жене, њеним потцењивањем и емоционалним злостављањем које се постепено трансформише у физичко злостављање. Иако су повреде услед физичког злостављања видљиве треба истаћи да је психичко насиље теже заборавити и пребродити јер оно делује негативно изнутра и утиче на самопоштовање и самовредновање једне особе.

Муж насилник настоји да код супруге изазове осећај кривице за његово насиље, а жене обично верују да су беспомоћне и да заслужују да буду осрамоћене и кажњаване.

Основна карактеристике брачног насиља су учестало понављање и тамна бројка, јер из страха од насилника и бриге за будућност деце жене углавном насиље не пријављују. И у случају да се зна о насиљу у браку, жену у великом броју случајева нико не подржава, а често се она означава као кривац за такву ситуацију.

Многобројна истраживања на ову тему показују да је муж насилник обично ауторитарна личност која има ниско самопоштовање, социјално је изолован и има проблема са злоупотребом алкохола и других психоактивних супстанци.

Као последица брачног насиља у САД је још 1999. године дефинисан термин „синдром претучене жене“ у случајевима када је жена била оптужена за убиство супруга.⁶⁰ Жена, жртва насиља у дужем временском периоду мисли да је убиство мужа једини излаз, односно начин да се са злостављањем прекине. Када до убиства дође, породица доживљава потпуни распад, један родитеља је мртав, други у затвору, а деца остају сама.

⁶⁰ М. Костић, *op. cit.* стр. 246.

Као што је то случај са злостављеном децом, држава и друштво морају пружити максималну подршку злостављеним женама. Оне морају да буду свесне да у тим ситуацијама нису саме, да не смеју да трпе насиље и да постоје механизми и службе које раде на заштити права и слобода за све људе.

6.4. *Последице насиља у породици по развој деце*

Насиљем у породици, без обзира да ли се ради о директном насиљу према деци или су деца сведоци насиља, спутава се емоционални развој детета и његова способност да воли друге људе, да ствара блиске односе са њима, али и да буде вољено.

Последице које изазива насиље у породици различите су у зависности од старости деце.

Када је реч о индиректном насиљу, деца предшколског узраста нису у стању да тачно разумеју то што се дешава, али су свесна да нешто није у реду. Она обично осећају кривицу због свега што се дешава, постају мирна, ћутљива, слабије једу и повлаче се у себе. За разлику од њих, деца школског узраста су у стању да такву ситуацију у потпуности разумеју и код њих је смањено интересовање за дружење са вршњацима, постају немирна, агресивна и пажњу на себе скрећу тучом са другом децом.

Деца која свакодневно гледају уплакану мајку, оца који је туче или врши психичку тортуру над њом, упућујући јој ружне речи или на неки други начин су деца која живе у константном страху. Често себе сматрају кривцем за такву ситуацију, нервозна су и склона брзој промени расположења. Врло рано почињу са конзумирањем алкохолних пића, а често појава је и бекство од куће како се не би присуствовало насиљу.

Многобројна истраживања психолога на ову тему показала су да деца која одрастају у таквим породицама имају велику шансу да у будућности постану људи који ће бити насилни у породици.

Дете које једном доживи директно насиље у породици ту ситуацију, односно атмосферу и енергију која је карактерише никад не заборавља. Оно остаје трауматизовано током целог живота и често постају и сама насилна или имају озбиљне психичке проблеме.

Када је реч о физичком насиљу, са здравственог аспекта, оно се огледа у лакшим и тежим телесним повредама, трајном инвалидитету и смрти. Међутим, емоционално злостављање детета може да има далекосежније последице од физичких повреда, а груба реч често више повреди дете него шамар.

Што је дете млађе последице по његов развој и здравствено стање и функционисање су озбиљније. Деца су у будућности обично нестабилна, променљиво расположења и понашања, тешко се концентришу и имају проблема у учењу. Углавном заузимају одбрамбени став и непријатељски су настројена према својим вршњацима.

Насиље у породици у периоду детињства може довести до тешкоћа у успостављању веза са људима у одраслом добу и тај недостатак љубави и топле породичне атмосфере деца најчешће компензују агресивним, антисоцијалним и деструктивним понашањем, злоупотребом алкохола и дрога и вршењем кривичним дела.⁶¹

Једном речју, одрастање у породици са негативном породичном атмосфером, у којој је насиље свакодневна појава, у великој мери негативно утиче на социјализацију деце и њихову могућност уклапања у друштво, односно усвајања оних норми понашања које се у датом друштву сматрају као позитивне и прихватљиве.

Свака држава мора да утврди систем заштите детета који ће омогућити брзо и ефикасно реаговање у ситуацијама када су деца изложена насиљу или им прети неки вид насиља. Потребно је створити директну сарадњу између здравственог система, образовног система, система социјалне заштите, правосуђа и полиције, како би сви ограни радили у истом циљу, у циљу заштите деце и њиховим права и слобода.

⁶¹ Н. Љубојев, Појам и последице емоционалног злостављања детета у породици, *Часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, Београд, 2004, год. 7, бр. 3, стр 36.

7. Вршњачко насиље као последица лоших породичних односа

Као што је на самом почетку рада истакнуто, агресивност је одлика човека и он се уствари рађа са одређеном дозом агесије, која се разним личним и социјалним утицајима обликује даље кроз живот.

Још у периоду детињства стиче се способност да се човек носи са својим нагонским способностима, тако и са агесијом. У периоду између две и четири године дете осваја социјални простор и користи агресивност како би добило оно што жели. На основу реакције одраслих и граница које му постављају дете учи шта је дозвољено, а шта не. У предшколском и раном школском узрасту код детета се најизраженије јавља непријатељство и агесија према другој деци како би се дошло до циља. То је тзв. хостилна агесија која се огледа у жељи да се има оно што друго дете поседује кроз отимање.

Данас се у медијима све више може чути о вршњачком насиљу, његовим узроцима, облицима и последицама, а једна општеприхваћена дефиниција ове појаве не постоји.

Олвеус истиче да је вршњачко насиље „акт насиља који се учестало понавља, а састоји се од намерног повређивања другог детета и наношења психичке и физичке боли.“⁶²

Многобројни други аутори на исти или сличан начин дефинишу појаву вршњачког насиља, те се може закључити да су за све дефиниције заједнички елементи намерно повређивање, учестало понављање насиља, непропорционалност снага и наношење физичких и психичких повреда.

Вршњачко насиље се углавном у литератури поистовећује са насиљем међу вршњацима у школи и користи се енглеска реч „bullyng“. У нашем језику не постоји реч чије се значење поклапа у потпуности са значењем ове речи, а најчешће се преводи као силецијство, злостављање или једноставно насиље.

До појаве вршњачког насиља, као и насиља уопште, долази под утицајем многобројних и разних фактора, о чему је већ било речи. Као један од најзначајнијих међу њима јесте породица.

⁶² D. Olweus, *Насиље међу дјецом у школи – што знамо и што можемо*, Загреб, 1998, стр. 19.

Као најважнији породични фактори издвајају се: неефективно родитељство, породична функција, структура породице, психопатологија родитеља, занемаривање и злостављање деце и сл. Одрастајући у страху од агресије родитеља, дете почиње да се идентификује са њима како би смањило властити страх, а физички злостављана деца су чешће агресивна према слабијима од себе. Детету је врло тешко да се супротстави родитељу који се бахато понаша и који је склон примени насиља у породици, али такав модел понашања веома лако из сопствене куће преноси у школу и почиње насилно да се понаша према вршњацима.

Према Олвеусу родитељско васпитање и услови у породици највише утичу на појаву насиља код деце. Он сматра да недостатак топлине и пажње у најмлађем узрасту повећава опасност од насиља у будућности, посебно код дечака. Осим тога, деца чији родитељи не постављају границе у односу на насилничко понашање, повећаће агресију, а деца која се у школи насилно понашају живе у породицама у којима се родитељи исто тако понашају.⁶³

Постоје, наравно, и породице у којима се родитељи не понашају агресивно, али услед непостављених граница у понашању или занемаривања васпитања, деца постају раздражљива и агресивна према вршњацима. Деца родитеља који су ниско на димензији топлине родитељског става, родитеља који су емотивно неосетљиви на дететове потребе и који пружају мало емотивне подршке чешће су непослушна, агресивна и показују проблеме у понашању.⁶⁴

Николић Ристановић сматра да породично насиље постаје модел понашања који се преноси с генерације на генерацију и представља манифестацију моћи и контроле над жртвом, резултујући нарушавањем домена сигурности.

Вршњачко насиље се манифестује кроз психичко насиље (називање погрдним именима, исмејавање, оговарање, застрашивање, искључивање из групе, одузимање или уништавање ствари...), физичко насиље (наношење физичких повреда ударањем, шамарањем, дављењем, угризом...) и сексуално насиље (сваки вид вербалног, гестовног

⁶³ Т. Недимовић, М. Биро, Фактори ризика за појаву вршњачког насиља, *Примењена психологија*, Нови Сад, 2004, год. 7, бр. 3, стр. 235.

⁶⁴ М. Ђуришић, Вршњачко насиље у Србији из угла истраживача-импликације за будућа истраживања, *Истраживања у психологији*, Београд, 2015, стр. 86.

или физичког контакта са сексуалним садржајем, са циљем узнемиравања и намерног наношења фичичке и душевне боли и срамоте детету.

Жртва вршњачког насиља је обично мирно, повучено и плашљиво дете које је несигурно у себе. Због слабог самопоштовања и генерално негативног става о себи лака је и честа мета агресивног вршњака, који своје незадовољство каналише наношећи бол и патњу другоме. Дете жртва се агресији не супротставља већ реагује повлачењем и плакањем и обично нема пријатеље сем оне деце која су такође жртва вршњака.

Последице овог облика насиља су огромне и несагледиве, како у самом детињству, тако и у одраслом добу. Резултати објављени у америчком часопису „American Journal of Psychiatry“, а који потичу из британске националне студије о развоју детета и укључују податке о деци из Енглеске, Шкотске и Велса рођеној у истој недељи 1958. године то доказују. Студија је пратила 7771 дете чији су родитељи претходно открили да је било изложено вршњачком насиљу у доби 7-11 година. Више од једне четвртине испитаника, њих 28% злостављано је често, а остали повремено. Утврђено је да су деца која су често била жртве склонија депресији, анксиозности и да су бар једном размишљала о самоубиству. Осим тога постизали су ниже оцене у школи и теже остварују везу са партнером у будућности.⁶⁵

Вршњачко насиље је велики друштвени проблем, а посебну опасност представља чињеница да се све чешће говори о тешким телесним повредама или чак смрти услед њега.

У Србији је тек након 2000. године почело озбиљније да се гледа на овај проблем, а као реакција на њега је 2006. године почео са реализацијом програм „Школа без насиља“ који спроводе УНИЦЕФ и наша министарства, а основни циљ је стварање безбедне средине за учење и развој деце. Програмом је обухваћено више од 273 школе у 90 места у Србији са више од 230 000 ученика и више од 18 000 запослених. Као прву активност запослени у школама створили су тим за подршку и праћење остварења овог програма кроз уочавање проблема и суочавање са њима.⁶⁶

⁶⁵ *Вршњачко насиље оставља последице за цео живот*, преузето 03.01.2018. www.mamaibeba.com/porodica/vrsnjacko-nasilje-ostavlja-posledice-za-ceo-zivot/

⁶⁶ Видети опширније на: sbn.mpn.gov.rs/o-skoli-bez-nasilja/o-programu-4046

Међутим, у пракси се овај програм у нашим школама не спроводи у целости, а чини тим за подршку углавном се не зна или се сазна тек након тешког инцидента. Закључак је да мора постојати чвршћа веза између школе, породице, стручних сарадника и социјалних радника и да се на вршњачко насиље гледа као на велики и озбиљан проблем у чију превенцију се мора уложити много труда и средстава.

8. Породица као фактор превенције антисоцијалног и делинквентног понашања деце

Када се говори о делинквентном понашању уопште прва асоцијација је делатност полиције, јавног тужилаштва и судова. Међутим, када је реч о антисоцијалном и делинквентном понашању деце, породица, иако представља важан криминогени фактор, јесте и основно средство превенције таквог понашања. Она обавља функцију примарне превенције, а састоји се у предупредивању и онемогућавању извршења противправних дела, кроз уклањање узрока. Наравно, то може само стабилна породица, у којој су родитељи заинтересовани, у сваком смислу те речи, за нормалан раст и развој своје деце.

Позитиван утицај родитеља на дете основ је превенције делинквентног понашања у будућности. Родитељ би требао да представља добар узор својој деци и да утиче на њих показујући им како да се носе са проблемима. Дете је незрела особа која веома лако пада под утицај фактора спољашње средине и вршњака, те је правилан утицај родитеља који се огледа у помагању и подстицању да се усвоје праве норме и вредности, у овом добу, од пресудног значаја.

Да би се детету показало на који начин треба да поступи у кризним ситуацијама родитељи морају да буду спремни да све своје проблеме решавају мирним путем, без агресије и насиља. Тако се утиче на дете да се сличним ситуацијама исто понаша.

Основно средство превенције антисоцијалног и делинквентног понашања деце јесте комуникација на релацији родитељ – дете и она мора бити отворена, јасна и непосредна. Родитељи морају бити спремни и вољни да, без обзира на своје обавезе, саслушају дете, анализирају проблем који има и да му на адекватан начин дају савет шта у датој ситуацији треба да предузме. Родитељ у дијалогу мора да допусти детету, али и сам да га подстиче да изнесе своје виђење ситуације и начин решења проблема. Управо у таквим ситуацијама, када дете може да се обрати родитељу и добије добар савет, родитељ учи дете како да се понаша. Строг однос и наметање решења детету може код њега да изазове негативне реакције праћене агресијом и насиљем.

Криминолози, социолози и психолози су увидевши значај односа између родитеља и детета развили низ програма, пројеката и студија које за циљ имају управо побољшање

тог односа, кроз саветовање и тренинге са стручним лицима, а кроз његово побољшање и утицај на антисоцијалног и делинквентног понашања деце.

Један од најпознатијих програма у овој области јесте „Parent-Child Interaction Therapy“ (PCIT), а односи се на децу са емоционалним и поремећајима у понашању. Родитељи и деца посећују заједничке третмане у којима учествује и стручно лице (породични тренер), који надгледа из собе за посматрање играње и дијалог родитеља и деце и закључује шта у том односу није добро. Терапети уче родитеље како да поставе границе у ауторитативном односу према својој деци и на тај начин побољшавају међусобну интеракцију. Према њима сигуран и јак однос везаности између родитеља и деце је темељ доследности у дисциплини, а управо то настоје да третманом постигну.⁶⁷

Програм „Strong families, strong children“ (SFSC), настао у Канади 1999. године има за циљ да промовише компетитивно родитељство и повећање позитивних интеракција у породици и тиме утицало у отклањању фактора који доводе до проблематичног понашања деце. Просечно трајање програма за сваку породицу је девет месеци, а нагласак се ставља на ојачавање односа родитељ – дете што доводи до тога да дете решење проблема не тражи изван већ унутар своје породице. Породични радници, односно стручна лица задужена за спровођење програма сусрећу се са сваком породицом једном недељно организујући заједничке састанке. Циљ заједничких састанака је подстицање самопоштовања детета, заједничко одређивање суштине проблема, његове анализе и учење контролисања беса. Неизоставни део је игра родитеља са децом и дијалози у коме деца изражавају своја осећања, а родитељи пажљиво слушају и онда помажу у решавању проблема.⁶⁸

Још један програм у коме је породица представљала основни фактор превенције јесте и „Parent-Child Interaction Training“. У њему су учествовали родитељи афричког порекла са веома малим примањима. Они су заједно са својом децом која су испољила неки облик насилног понашања ишли на двочасовну сесију на којој су се учили „игрању одређених улога. После једногодишњег трајања пројекта, запажено је самњење агресије,

⁶⁷ Видети опширније, „*What is PCIT?*“, преузето 09.01.2018, www.pcit.org/what-is-pcit1.html

⁶⁸ Видети опширније, „*Strong families, strong children: A family focused crime prevention program*“, 09.01.2018. www.cyc-net.org/cyc-online/cycol-0607-doucet.html

непријатељства и анксиозности код деце обухваћене програмом у односу на децу из контролне групе.⁶⁹

И поред тога што породица има основну улогу у примарној превенцији антисоцијалног и делинквентног понашања деце, у нашој земљи мора постојати ефикаснија подршка и помоћ целокупног друштва у њеном оснаживању и предузимању мера социјалне политике, као и сарадња између породице и свих државних органа и институција. Мора постојати организована обука породице кроз специјалне програме састављене од стране еминентних стручњака из ове области. То се пре свега односи на програме за нормалну социјализацију деце, кроз које родитељи морају да схвате своје улоге у васпитавању деце од малих ногу и њиховом усвајању прихватљивих модела понашања.

Оснивање служби за помоћ породици представља још један облик подршке породици у борби са превенцијом криминалитета. Овакве службе требале би да се баве проблемима породичног живота и пружању стручне помоћи за њихово превазилажење како би породица могла нормално и несметано да функционише.

Из свега наведеног може се закључити да је, када говоримо о породици као фактору превенције криминалитета, суштина на односу родитељ-дете и да само међусобно складан и пријатељски однос између њих, кроз који дете усваја позитивне обрасце понашања, може представљати ефикасан фактор у превенцији вршења противправних дела.

⁶⁹ Д. Димовски, *op. cit.*, стр. 116.

II Емпиријски део

1. Предмет, значај и циљ истраживања

Предмет спроведеног истраживања је искључиво дечје просјачење на територији општине Параћин у протекле три године, а спроведено је како би се стекла целовита слика овог озбиљног друштвеног проблема и указало на последице које просјачење има по децу, њихов раст и развој. Разлог због кога се истраживање односи само на дечје просјачење, као један од облика антисоцијалног понашања којим се крше јавни ред и мир, јесте обим последица које оно има по децу, њихов психофизички развој и друштво у целини. У исто време, као битан разлог за спроведено истраживање истиче се и подизање свести целокупног друштва о озбиљности овог проблема и одговорности која се мора преузети како би се он решио.

Општина Параћин је релативно мала општина са око педесет хиљада становника, међутим готово је немогуће проћи најпрометнијим градским улицама а не видети по неколико просјака дневно, у последње време све више деце међу њима.

Дечје просјачење је сложена и негативна друштвена појава са одликама социјалног и безбедносног проблема због своје недвосмислене повезаности са криминалитетом, трговином људима, проституцијом, злоупотребом и злостављањем деце. Иако је ова појава својствена људском друштву још од класних подела, робовласничког система и појаве сиромаштва, општи је утисак да се о њој недовољно говори и зна, а самим тим и ради на превенцији, бар у нашој држави.

Деци се обично од стране чланова породице намеће да се баве просјачењем и на тај начин им се одузима детињство и ствара велика одговорност за егзистенцију породице.

Дечје просјачење има велике последице и по дете и по друштво у целини. Најопасније последице се огледају у угрожавању живота и здравља детета. Она просјаче и по највећим врућинама и по великим зимама, обично оскудно обучена и полугола. Свакодневно им прети опасност од повреда у саобраћају и насиља. Живот на улици истовремено значи и непохађање школе и неписменост, чиме је угрожен целокупан раст, развој и социјализација деце.

Као последице по децу, које су повезане са просјачењем, јавља се и намерно онеспособљавање и сакаћење деце од стране родитеља како би код људи изазвали веће и дубље жаљење.

Тачан број деце која просјаче у Републици Србији веома је тешко одредити, с обзиром на специфичност ове појаве и чињенице да не постоје прецизне евиденције и статистички извештаји о овој појави, а ни превелика заинтересованост за смањење тог броја.

Значајне податке о овој проблематици даје истраживање и извештај чланица Мреже омбудсмана за децу Југоисточне Европе⁷⁰ које је спроведено у сарадњи са организацијом „Save the children“ SEE, која делује на простору Југоисточне Европе у циљу заштите и образовања деце и на пољу владавине права детета. Према овом истраживању деца су у чак преко 60% случајева приморана на просјачење од чланова своје породице, а углавном се ради о деци која не похађају школу, немају здравствено осигурање нити су уписана у матичну књигу рођених. Обим просјачења се у великој мери повећава за време верских празника и у туристичким сезонама.

На простору Републике Србије, према овом истраживању, а у сарадњи са 35 установа социјалне заштите евидентирано је 2011. године 225 деце која се баве просјачењем. Заступљна су деца оба пола и различитог узраста, с тим да је дечака око 69%, а девојчица 31% и чак 45% деце до 10 година старости. Евидентирана је нешто мања заступљност девојчица старости до 10 година, што доводи до закључка да оне нешто касније почињу да се баве просјачењем. Највећи проценат деце просјака припада ромској националној мањини, с тим што се тај проценат смањује последњих година у односу на децу српске националности, што даље имплицира да је све већи број деце која просе по улицама.⁷¹

Главни циљеви истраживања били су да се утврди тачан број деце просјака на територији општине Параћин, узроци, облици и распрострањеност дечјег просјачења у Параћину и да се да одговор на питање да ли деца то раде својевољно или су натерана од

⁷⁰ Мрежа обухвата: Покрајински омбудсман Аутономне покрајине Војводине, Омбудсман за децу Републике Српске, Заштитника људских права и слобода Црне Горе и Заштитника грађана Републике Србије.

⁷¹ *Превенција експлоатације дјеце у Југоисточној Европи*, op. cit.

стране чланова породице. Крајњи циљ јесте да се створи генерална слика о детету просјаку.

Такође, у склопу истраживања покушао сам да утврдим начин деловања надлежних институција у општини и мере које оне предузимају како би се ова појава спречила, као и њихову међусобну сарадњу.

2. Методологија истраживања

Спроведено истраживање се састоји из два дела: прикупљање информација о деци просјацима и породици у којој живе и њихова квалитативна и квантитативна анализа.

Информације су прикупљене кроз разговор са запосленима у Центру за социјални рад и запосленима у полицијској станици у Параћину, са лицима која су посебно оспособљена за рад са децом. Сви подаци прикупљени су кроз интервју са овим лицима и увид у званичне евиденције.

Фокус истраживања био је на породици у којој живи дете које просјачи, односно на анализи породичних односа, пре свега родитеља и деце. Варијабле које су узете у обзир јесу животни стандард, запосленост родитеља, пословна способност, припадност националним мањинама, злоупотреба психоактивних супстанци, проституција мајке, број чланова породице, насиље у породици.

Хипотезе на којима је истраживање засновано су следеће:

1. У Параћину је све већи број деце просјака;
2. Деца просјаци су жртве својих родитеља;
3. Више од половине деце просјака је мушког пола и предшколског узраста;
4. Деца просјаци су припадници националних мањина;
5. Деца просјаци живе без једног од родитеља и у породици са великим бројем чланова;
6. Родитељи деце просјака имају проблем са злоупотребом алкохола и других психоактивних супстанци;
7. Родитељи деце просјака су незапослени;
8. Деца просјаци су изложена насиљу у породици;
9. Незаинтересованост надлежних служби за дечје просјачење

3. Резултати истраживања и њихова анализа

У протекле три године на територији општине Параћин евидентирано је свега петнаесторо деце просјака, иако је утисак да је њихов број далеко већи.

Просјачењем у овом истраживању сматрано је само тражење новца и других материјалних вредности без пружања одређених услуга за то.

Старосна структура деце – табела 1

Узраст детета	3-5 год.	5-7 год.	7-10 год.	10-14 год.	Укупно деце
	3	7	3	2	15
	20%	46,66%	20%	13%	100%

Полна структура деце – табела 2

Пол детета	Дечаци	Девојчице	Укупно деце
	10	5	15
	66,66%	33,33%	100%

На основу узорка од петнаесторо деце просјака види се да је много већи број дечака међу њима, и то чак више од 60%. Што се тиче старосне структуре, највећи број деце је старости 5-7 година (скоро половина евидентиране деце). То су, дакле, деца предшколског узраста и на тај начин се потврђује постављена хипотеза. Ако овом броју додамо и број деце узраста 3-5 година која су евидентирана као просјаци, долази се до закључка да у скоро 70% случајева се ради о деци која немају довољан број година за полазак у основну школу.

Школовање деце – табела 3

Похађање школе	Да	Не	Укупно деце
	2	3	5
	40%	60%	100%

Од петнаесторо евидентираних само петоро деце има право и обавезу да похађа школу. Међутим од тог броја, чак троје детета (60%) не похађа школу што показује да деца просјаци углавном не стичу ни основно школско образовање, а што је веома поражавајуће за целокупно друштво.

Припадност националним мањинама – табела 4

Припадност националним мањинама	Да 13 86,66%	Не 2 13,33%	Укупно деце 15 100%
---------------------------------	--------------------	-------------------	---------------------------

Као што је то случај у већини градова на територији Републике Србије и у Параћину је дете просјак углавном припадник националне мањине. Конкретно у овом истраживању деца просјаци су у 86,66% случајева припадници националне мањине и сва деца су припадници ромске националне мањине. Само двоје од петнаесторо деце није припадник националне мањине, што је веома занемарљив број (13,33%).

Дефицијентност породице – табела 5

Дефицијентност породице	Дефицијентне 10 66,66%	Потпуне 5 33,33%	Укупно породица 15 100%
-------------------------	------------------------------	------------------------	-------------------------------

Број чланова породице – табела 6

Број чланова породице	Више од 4 13 86,66%	Мање од 4 2 13,33%	Укупно породица 15 100%
-----------------------	---------------------------	--------------------------	-------------------------------

Дакле, у скоро 90% случајева број чланова породице из које долази дете просјак је већи од четири, с тим да се у више од 50% случајева ради о дефицијентној породици, којој недостаје један од родитеља. Овакви подаци потврђују хипотезу да дете просјак живи у породици са великим бројем чланова и то обично без једног родитеља, што отежава обезбеђивање основне животне егзистенције.

Запослење родитеља – табела 7

Запослење родитеља	Запослено 2 10%	Незапослено 18 90%	Укупно родитеља 20 100%
--------------------	-----------------------	--------------------------	-------------------------------

Злоупотреба психоактивних супстанци родитеља – табела 8

Злоупотреба психоактивних супстанци родитеља	Да 15 75%	Не 5 25%	Укупно родитеља 20 100%
--	-----------------	----------------	-------------------------------

У истраживању се пошло од хипотезе да су родитељи деце просјака незапослена лица и да имају проблем са злоупотребом психоактивних супстанци, пре свега алкохола. У евиденцијама не постоје подаци о томе колико је пословно способних, а колико неспособних родитеља, али је само њих двоје запослено (свега 10%), а чак њих петнаесторо (75%) злоупотребљава психоактивне супстанце. Када је реч о злоупотреби психоактивних супстанци, треба истаћи да подаци показују да је реч о злоупотреби алкохола. На тај начин се доказује да хипотеза да су родитељи деце просјака незапослена лица која су склона злоупотреби психоактивних супстанци.

Насиље у породици – табела 9

Насиље у породици	Да 13 86,66%	Не 2 13,33%	Укупно породица 15 100%
-------------------	--------------------	-------------------	-------------------------------

Насиљем се сматра било који облик, без обзира да ли се ради о физичком, психичком или сексуалном насиљу. Од укупно петнаест породица, које су биле предмет истраживања, у чак тринаест забележен је неки облик насиља у породици.

Дакле, дете просјак поред тога што је приморано на живот у нехуманим условима на улици како би просјачењем стекло новац за издржавање породице и куповину алкохола или других психоактивних супстанци родитеља, истовремено је готово свакодневно изложено и неком виду злостављања у породици, било да је реч о физичком, психичком или сексуалном насиљу. На тај начин се најсуровије крше основна права и слободе детета и одузима му се право на нормално одрастање и срећно детињство.

4. Општа слика дечјег просјачења и завршна разматрања

Слика о детету просјаку, формирана на основу петнаест случајева у протекле три године на територији општине Параћин, изгледала би на следећи начин: то је дете које припада ромској националној мањини, узраста 5-7 година, које долази из дефицијентне породице или у којој је родитељ зависник од алкохола или дроге и незапослен. Једини вид финансија, односно прихода у породици, је онај који долази из Центра за социјални рад, па је дете приморано да просјачи како би породица преживела, а родитељ купио алкохол или дрогу. Број чланова породице је углавном већи од четири, а насиље у породици је честа појава. Дете је исто обучено и на великим врућинама и по хладноћи, што представља велику опасност по његово здравље. Деца просјаци углавном не похађају школу, а свакодневно су изложена опасностима од повреда у саобраћају и другим опасностима које проистичу од живота на улици.

Деца просјаци су често склона крађама, пре свега џепним крађама, а мете су обично старије особе и то углавном на зеленој пијаци.

Дакле, у протекле три године на територији општине Параћин евидентирано је свега петнаесторо деце просјака, што посматрано у корелацији са бројем деце која просјаче у другим градовима није велики број. Међутим, с друге стране, довољно је проћи најпрометнијим градским улицама и створити сасвим другачију слику о овом проблему. Наиме, могуће је за само пар дана видети много већи број деце која просјаче од онога што је забележено у евиденцијама за период од три године.

Општи закључак јесте да надлежне институције свој посао не раде онако како би то требало и да је број деце која свакодневно просјаче по улицама града далеко већи од онога што је забележено у евиденцијама. Без обзира на то да ли се ради о немогућности, нестручности или једноставно незаинтересованости, то је проблем коме се мора посветити далеко већа пажња и коме се у будућности мора прићи на озбиљнији начин.

Досадашњим приступом надлежних државних и градских служби не може се говорити о ефикасним мерама за отклањање узрока и последица дечјег просјачења, а самим тим ни о заштити личности детета и омогућавање права на нормалан развој и детињство.

Закључна разматрања

Антисоцијално и делинквентно понашање деце представља озбиљан проблем сваког друштва. Све чешће се у медијима појављују вести о деци као учиниоцима противправних дела и примени насиља у вршњачким односима, а истраживања показују да је обим негативног понашања деце у сталном порасту.

Без стабилне породице нема стабилног друштва. У раду је већ константовано да је породица основни фактор социјализације деце и да односи у породици и породична атмосфера у великој мери обликују начин на који ће се деца понашати. Породица се мора посматрати дводимензионално, јер поред улоге у социјализацији и васпитању деце и превентивном деловању у борби против девијантних облика понашања, породица је у исто време веома битан криминогени фактор, посебно када је реч о деци.

Ново време са собом доноси и нове облике и обележја породице. Живи се брже, ради се више, па родитељи имају све мање времена за своју децу. Односи у породици постају хладнији и затегнутији, а неразумевање и лоша комуникација између родитељ и деце све чешћа. Услед непостојања родитељске контроле над децом и њиховог правилног усмеравања, деца постају препуштена сама себи и лако падају под утицај негативних фактора из спољашње средине. Све чешћа је и појава алкохолизма, наркоманије и насиља у породици што још негативније утиче на понашање и поступке деце.

Сprovedено истраживање о дечјем просјачењу на територији општине Параћин (иако на малом узорку) показује корелацију између односа у породици и негативног понашања деце. Готово сва деца просјаци потичу из деградираних, дисфункционалних или дефицијентних породица, у којима су родитељи алкохоличари, наркомани и склони насиљу.

У нашој држави се овој теми придаје мањи значај него што би то требало. Готово да не постоје програми превенције чији је основни субјекат породица, а управо ту треба тражити ефикасно решење. Треба се угледати на развијеније европске државе и омогућити стручњацима у овој области да креирају адекватне превентивне програме кроз које ће се истаћи позитивне стране и могућности породице. То су програми у којима ће родитељи заједно са децом активно учествовати у решавању проблема. Поред тога, породици се мора пружити далеко већа подршка од постојеће и успоставити стабилна веза између

државе, друштва у целини и породице као основне ћелије друштва. Само на тај начин се може говорити превенцији антисоцијалног и делинквентног понашања деце.

Мора постојати директна и непосредна комуникација и сарадња између државних и служби које су организоване на локалном нивоу и све оне заједно морају уложити максималне напоре и ресурсе како би подигле свест целокупног друштва о дечјем просјачењу као озбиљном проблему и како би се тај проблем на најбољи начин и решио.

Литература

Литература на српском језику

1. Авдић Селведин, Породица као фактор малолетничке делинквенције, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Правни факултет Ниш, 2012, бр. 60. стр. 53-63;
2. Бјелајац Жељко, Насиље као облик социо-патолошког понашања, *Часопис за неговање демократске политичке културе*, Stylos Нови Сад, год. 10, бр. 22 (2013), стр. 409-425;
3. Бошковић Мило, Породични фактори криминалитета и породично насиље, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Правни факултет Ниш, год. 44, бр. 3 (2010), стр. 117-140;
4. Бошковић Мило, *Социјална патологија*, Нови Сад, 2012, Факултет за правне и пословне студије;
5. Бошковић Мило, Породични фактори криминалитета и породично насиље, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Правни факултет Ниш, год. 44, бр. 3 (2010), стр. 117-140;
6. Бошковић Мило, Криминологија и социјална патологија: друштво - злочин, страст и болест, Нови Сад, 1995, Матица српска;
7. Вујаклија Милан, *Речник страних речи и израза*, Београд, 1988, Просвета;
8. Димовски Дарко, Мирић Филип, Политика сузбијања малолетничке делинквенције као детерминанта друштвеног развоја, *Анали пословне економије*, Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент, Бања Лука, 2013, год. 5, свеска 2, бр. 9;
9. Димовски Дарко, Породица као фактор крвних деликата, у: Костић Миомира, Димовски Дарко, *Породица у лавиринту породичног насиља*, Ниш, 2013, Медивест, стр. 109-120;
10. Ђуришић Маша, Вршњачко насиље у Србији из угла истраживача-импликације за будућа истраживања, *Истраживања у педагогији*, Српска академија образовања, Београд, 2015, стр. 84-95;
11. Енгелс Фридрих, *Порекло породице, приватне својине и државе*, Београд, 1960, Култура;
12. Жегарац Невенка, *Деца која чекају-изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања*, Београд, 2006, Београдска канцеларија, Центар за права детета;
13. Захаријевски-Стјепановић Драгана, *Социологија породице као друштвена наука и породична стварност*, Ниш, 2005, МБ графика;
14. Игњатовић Ђорђе, *Криминолошко наслеђе*, Београд, 2006, Службени гласник;
15. Јакшић Јелена, Разлике у интелектуалном, емоционалном и социјалном развоју адолесцената из потпуних и непотпуних породица, *Годишњак за психологију*, Филозофски факултет, Ниш, бр. 3, (2004), стр. 39-50;

16. Јашовић Жарко, *Криминологија малолетничке делинквенције*, Београд, 1978, Научна књига;
17. Јовићевић Миланко, Значај и улога породице у превенцији наркоманије. *Часопис за правну теорију и праксу*, Савез удружења правника СР Србије, Београд, бр. 10, (1981), стр. 226-231;
18. Ковачевић Ратко, Кеџман Бојана, *Убиство у породици*, Београд, 2006, Институт за криминолошка и социолошка истраживања;
19. Ковачек-Станић Гордана, *Породично право: партнерско, деџе и старатељско право*, Нови Сад, 2010, Правни факултет, Центар за издавачку делатност;
20. Константиновић-Вилић Слободанка, Николић-Ристановић Весна, Костић Миомира, *Криминологија*, Ниш, 2009, Пеликан принт;
21. Костић Миомира, Насиље у породици-две методе судске заштите, у: *Новине у породичном законодавству*, Ниш, 2006, Правни факултет, Центар за публикације, стр. 235-252;
22. Љубојев Надежда, Сексуално злостављање детета у породици, *Часопис за правну теорију и праксу*, Савез удружења правника СР Србије, Београд, год. 57, бр. 10, (2008), стр. 405-417;
23. Љубојев Надежда, Појам и последице емоционалног злостављања детета у породици, *Часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, Виктимолошко друштво Србије и Европски покрет у Србији, год. 7, бр. 3, (2004), стр. 35-40;
24. Марковић Данило, Булатовић Иван, *Социологија*, Београд, 2014, Висока школа струковних студија;
25. Милић Анђелка, *Социологија породице-критика и изазови*, Београд, 2001, Чигоја штампа;
26. Милић Анђелка, Историја породице-изазов историји и социологији, *Зборник филозофског факултета, Серија Б, Друштвене науке*, Филозофски факултет, Београд, бр. 15, (1988), стр. 359-372;
27. Миловановић Димитрије, Личност наркомана и породица, у: *Болести зависности*, Београд, 2004, Европски центар за мир и развој, стр. 109-114;
28. Милосављевић Милосав, *Девијације и друштво*, Београд, 2003, Драганић;
29. Младеновић Марко, *Основи социологије породице*, Београд, 1995, Завет;
30. Недимовић Тања, Биро Миклош, Фактори ризика за појаву вршњачког насиља, *Примењена психологија*, Филозофски факултет, Нови Сад, вол. 4, св. 3, (2011), стр. 229-244;
31. Пејовић Милованчевић Милица, Минчић Теодора, Калањ Душанка, *Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања*, Београд, 2012, Институт за ментално здравље;
32. Пешић Михајло, Базић Јован, *Социологија*, Лепосавић, 2012, Учитељски факултет;
33. Поповић, Д. (2012). *Значај сарадње породице и школе у превенцији насиља међу вршњацима*. Нови Сад: Д. Поповић.

34. Почуча Милан, *Породично право*, Нови Сад, 2010, Правни факултет за привреду и правосуђе;
35. Ристановић-Николић Весна, *Породично насиље у Србији*, Београд, 2002, Виктимолошко друштво Србије;
36. Стевковић Љиљана, Карактеристике насиља у породици над децом и његове последице, *Часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, Виктимолошко друштво Србије и Европски покрет у Србији, Београд, год. 9, бр. 3, (2006), стр. 23-31;
37. Томановић Смиљка, Љубичић Милана, Стганојевић Драган, *Једнородитељске породице у Србији: социолошка студија*, Београд, 2014, Чигоја штампа;
38. Ћирић Зоран, *Судска психијатрија*, Ниш, 2013, Центар за публикације Правног факултета.
39. Хрнчић Јасна, Нека термилошка разјашњења у области малолетничке делинквенције, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, вол. 26, бр. 1-2, стр. 183-203;
40. Шијаковић Иван, *Социологија: увод у разумевање глобалног друштва*, Бања Лука, 2008, Економски факултет;

Литература на страним језицима

1. Burfeind James, Bartusch Jeglum Dawn, *Juvenile delinquency: an integrated approach*, London, 2016, Routledge;
2. Chambres Deborah, *A sociology of family life: change and diversity in intimate relations*, Cambridge, 2012, Polity;
3. Freeman Michael, *The Rights and Wrongs of Children*, London, 1983, Frances Printer;
4. Lamb Michael, *The role of the father in child development*, New York, 1997, Wiley;
5. Olveus Dan, *Nasilje među djecom u školi – što znamo i što možemo*, Zagreb, 1998, Školska knjiga;
6. Petrosino Antony, Derzon James, Lavenberg Julia, The Role of the Family in Crime and Delinquency: Evidence from Prior Quantitative Reviews, *The Southwest Journal of Criminal Justice*, 2009, Vol. 6(2), str. 108-132;
7. Wallace Harvey, *Family violence: Legal, Medical and Social Perspectives*, Boston, 2004, Allyn and Bacon;

Правни извори

1. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005;

2. Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 6/2015;
3. Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016;
4. Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/2016;
5. Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр.94/2016.

Електронски извори

1. *Алкохолизам – Динамика породичних односа код алкохоличара*, преузето 15.12.2017
<https://svetmedicine.com/bolesti-i-stanja/dusevne-bolesti-i-stanja-bolesti-zavisnosti-psihiјatriја/24-alkoholizam-dinamika-porodicnih-odnosa-kod-alkoholicara>
2. *Вршњачко насиље оставља последице за цео живот*, преузето 03.01.2018.
www.mamaibeba.com/porodica/vrsnjacko-nasilje-ostavlja-posledice-za-ceo-zivot/
3. *Превенција експлоатације дјече у Југоисточној Европи*, преузето 14.01.2018.
www.ombudsman.co.me/docs/1457603463_stcn-regionalni-izvjestaj-o-prosjacenju-djece-final-web.pdf
4. *Теорија породице*, преузето 23.11.2017.
www.artnit.net/društvo/item/4230-email-dirkem-teorija-porodice.html
5. *Школа без насиља*, преузето 03.01.2018.
sbn.mpn.gov.rs/o-skoli-bez-nasilja/o-programu-4046
6. *Strong families, strong children: A family – focused crime prevention program*, преузето 09.01.2018.
www.cyc-net.org/cyc-online/cycol-0607-doucet.html
7. *The development of aggressive behavior in children and young people: implications for social policy, service provision, and further research*, преузето 10.12.2017.
www.community.nsw.gov.au/_data/assets/pdf_file/0017/321740/aggression_discussionpaper.pdf
8. *What is PCIT?*, преузето 09.01.2018.
www.pcit.org/what-is-pcit1/html

Сажетак и кључне речи

Породица је основна ћелија сваког друштва, најхомогенија и најважнија друштвена група у којој се успостављају трајне, емотивно присне и солидарне везе између њених чланова. Човек у породици живи, ради, развија се и задовољава неке од својих најбитнијих потреба, а уједно се формира као личност. У породици се одвија васпитање деце и усвајање одређених модела понашања, а човек у њој стиче и прве представе о животу и животном окружењу, формира ставове и усваја критеријуме и вредности.

Социјализација деце је сложен и компликован процес који може да има позитиван исход само у случају пуне подршке и помоћи свих чланова породице, а посебно родитеља. Негативни породични односи доводе до негативне и непотпуне социјализације.

Поред многих индивидуалних и социолошких фактора породица представља један од најзначајнијих и најбитнијих генератора антисоцијалног и делинквентног понашања деце. Деградирана, дефицијентна породица, породица са нарушеном атмосфером, насиље и социјално патолошке појаве у породици у великој мери детерминишу негативно понашање деце у раном детињству, као и криминално понашање у будућности.

Истраживањем о дечјем просјачењу на територији општине Параћин, кроз интервју са запосленима у Центру за социјални рад и полицијској станици, долази се до резултата да деца просјаци живе у породицама са ниским животним стандардом, у којима је насиље честа појава, а родитељи незапослени, алкохоличари или наркомани. На тај начин потврђени су теоријски наводи из првог дела рада, да дисфункционалне, деградиране и дефицијентне породице у великој мери одређују антисоцијално и делинквентно понашање деце.

Кључне речи: антисоцијално и делинквентно понашање, породични фактори, деградирана и дефицијентна породица, насиље у породици, породица као фактор превенције.

Summary and key words

A sociology of the family and its influence on antisocial and delinquent behavior of children

The family is the basic cell of every society, the most homogeneous and most important social group in which permanent, emotionally intimate and solid relationships are established between its members. A person in the family lives, works, develops and meets some of his most important needs, and at the same time he forms as a person. In the family, children's upbringing takes place and the adoption of certain models of behavior, and the man in it also acquires the first notions of life, the living environment, forming attitudes and adopting criteria and values.

Socialization of children is a complex and complicated process that can have a positive outcome only in the case of full support and assistance from all members of the family, especially parents. Negative family relationships lead to negative and incomplete socialization.

In addition to many individual and sociological factors, the family is one of the most relevant generators of antisocial and delinquent behavior of children. A degraded, deficient family, a family with a disturbed atmosphere, violence and social and pathological phenomena in the family largely determine the negative behavior of children in early childhood, as well as criminal behavior in the future.

By researching child begging in the territory of the municipality of Paracin, through an interview with the staff at the Center for Social Work and the police station, the results show that children beggars live in low-standard families, where violence is common and parents are unemployed, alcoholics or drug addicts. In this way, the theoretical allegations from the first part of the paper that claims that dysfunctional, degraded and deficient families largely determine the antisocial and delinquent behavior of children, have been conformed.

Key words: antisocial and delinquent behavior, family factors, degraded and deficient family, domestic violence, family as a factor of prevention.

Биографија аутора

Дарко Симић рођен је 02.08.1992. у Параћину. Након основне школе завршио је гимназију у Параћину са просечном оценом 5,00 и носилац је дипломе „Вук Караџић“. После завршене средње школе 2011. године уписао је Факултет безбедности на Универзитету у Београду. На овом факултету дипломирао је 2016. године на тему „Рат око ресурса“ са просечном оценом у току студија 8,64.

Школске 2016/2017 године уписао је мастер студије, смер унутрашњих послова, на Правном факултету у Нишу.

У току школовања стекао је основно знање енглеског језика и познавања рада на рачунару. Поседује возачку дозволу Б категорије.

Био је ангажован на пословима безбедности и заштите у приватној фирми „Eurolin“ из Параћина.

Као главне особине које карактеришу аутора издвајају се комуникативност, упорност, критичко мишљење и уважавање туђег мишљења, способност за тимски рад и преузимање улоге лидерства као и жеља за сталним усавршавањем и напредовањем.